

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ЗВО «УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

Гуманітарний факультет

Кафедра культурології

**РОЛЬ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В ІНТЕГРАЦІЇ КРИМСЬКИХ ТАТАР –  
ВНУТРІШНІХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ В УКРАЇНІ ПІСЛЯ АНЕКСІЇ ПІВОСТРОВА КРИМ**

Студентки IV курсу

групи ГКУ17/Б

**Ільченко Ольги Андріївни**

Науковий керівник:

доцент, кандидат

філологічних наук

**Старовойт Ірина Миколаївна**

Львів 2021

## ЗМІСТ

ВСТУП.....	2
РОЗДІЛ I .....	5
1.1. Феномен біженства у світових реаліях.....	6
1.2. Проблеми інтеграції та самоідентифікації .....	10
1.3. «Пост-міграція» як політичний лозунг проти «міграції».....	13
РОЗДІЛ II.....	18
2.1. Про культуру та взаємодію з цією тематикою.....	18
2.2. Пост-міграційні театри .....	20
2.3. Ризики більшої маргіналізації меншин через культуру .....	22
2.4. Український контекст.....	24
2.5. Проблематизація кримськотатарського питання в Україні .....	27
РОЗДІЛ III.....	31
3.1. «Додому» .....	31
3.2. Методологія.....	34
3.3. Аналіз та інтерпретація результатів інтерв'ю. Враження після перегляду стрічки.....	35
3.4. Кіно як інструмент для актуалізації та привертання уваги кримськотатарського питання в Україні.....	36
3.5. Актуальність в рамках українського контексту .....	40
3.6. Зіткнення культур – взаємовідносини між українцями та кримськими татарами у стрічці .....	41
3.7. Вплив стрічки на ставлення до спільноти кримли .....	43
3.8. Знайомство з кримськотатарською культурою .....	45
3.9. «Додому» – маргіналізує чи робить ближче .....	48
3.10. Про самостійний пошук та більше заглиблення у тему .....	50
3.11. Кримські татари – хто вони .....	51
3.12. Кому важливо подивитися це кіно .....	52
ВИСНОВКИ .....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	59
ДОДАТКИ.....	61

## ВСТУП

Після анексії Криму в 2014 році Україна отримала хвилю внутрішньо переміщених осіб – фактично біженців кримськотатарського походження. Це були люди як з сучасними та прогресивними поглядами, так і справжні прихильники мусульманських традицій. Всі вони розуміли, що за тих обставин, що склалися, на батьківщині місця їм не знайти. Але чи знайшли вони його в нових домівках сьогодні – питання надалі лишається відкритим. Адже політичні програми України бажають кращого. Ми продовжуємо зустрічати упереджене ставлення і неприйняття серед сторони-приймача, серед української спільноти.

Тому питання мирної взаємодії в рамках міжкультурного діалогу досі волає і є гостроактуальним. Як дослідниці та, в першу чергу, людині, воно мені болить і відгукується. Безпосередньо до зосередження на цій тематиці, я йшла від більшого – вивчення світових міграційних процесів і феномену біженства зокрема, до меншого – питання міграції в Україні. Мені цікава роль культури та її впливи на інтеграційні процеси – як вона може та сприяє безболісному й вдалому влиттю у суспільство.

Отже, мета мого дослідження полягає в тому, щоб виявити і розкрити роль культури в інтеграції кримських татар. В цьому мені допоможе моє дослідницьке питання: як і які культурні ініціативи проблематизують і привертають увагу до кримськотатарської теми в Україні? Відповідно, моя гіпотеза така: я вважаю, що культура та її інструменти мають значний вплив на адаптаційні процеси в українському суспільстві зокрема.

Для досягнення мети цієї роботи, переді мною постають наступні завдання.

1. Дослідження феномену міграції та пов'язаних з ним складових. Перш ніж переходити до розбору українських культурних ініціатив, що сьогодні проблематизують і намагаються звернути увагу до кримськотатарської проблематики – важливо розуміти внутрішні процеси, що супроводжують,

скажімо, типового мігранта на його шляху інтеграції в суспільство. Це необхідно для усвідомлення того, з чим інструменти культури мають справу у своєму опрацюванні питання.

2. З'ясування ролі культури в процесах адаптації. Розглянемо за допомогою яких інструментів в культурі і як, ми можемо говорити, осмислювати та долати механізми іншування, ксенофобії та расизму сьогодні.
3. Представлення українського контексту та проблематизація кримськотатарського питання.
4. Розбір кінострічки Нарімана Алієва «Додому» крізь призму глядацького сприйняття цього масового інструменту культури. Дослідимо як цей проєкт проблематизує, актуалізує та привертає увагу до кримськотатарської проблематики, спираючись та аналізуючи результати інтерв'ю.

Особливістю теми свого дослідження вважаю актуальність кримськотатарського питання в Україні, що з кожним роком тільки зростає, й те, що ми підходимо до її розгляду та опрацювання з боку культури. Адже саме вона дозволяє створювати площадки для міжкультурної комунікації та взаємодії, що сприяє кращому порозумінню та пом'якшенню інтеграції мігрантів. До мене ще ніхто не аналізував детально вплив та сприйняття глядачем кримських татар крізь призму фільму «Додому». Тож, моя головна цінність в тому, щоб показати, що культура має перспективи в допомозі цілому народу у знаходженні підтримки, порозуміння та емпатії в українському суспільстві.

Отже, у першому розділі ми представимо міграційні процеси та сучасні проблеми у визначенні терміну «мігрант»; феномен біженства, труднощі інтеграції, самоідентифікації й основні перешкоди на шляху типового переселенця. Пост-міграційний підхід як альтернатива у сучасному трактуванні та підходів до міграції.

Другий розділ проллє світло на те, як в культурі можна опрацьовувати міграційну тематику: якими інструментами, як і з якими ризиками мають справу культурні ініціативи. Також тут буде представлено кримськотатарське питання в рамках українського контексту сьогодні: проблеми, особливості культури та важливі акценти для міжкультурної взаємодії.

У третьому розділі мова безпосередньо про аналіз та інтерпретацію інтерв'ю з глядачами щодо їхнього сприйняття стрічки «Додому». Ми побачимо, якою мірою проєкту вдається актуалізувати та розгорнути проблему.

У додатках до роботи будуть посилання на файли з аудіозаписом інтерв'ю, транскрипція інтерв'ю та інформовані згоди на використання та збереження інтерв'ю з учасниками.

## РОЗДІЛ І

Міграція сьогодні – невід’ємна частина нашої буденності. Більше не релевантно говорити про цей феномен (і всі його складові) як щось маргінальне, тимчасове та виняткове. Вона продовжує впливати на нашу реальність і ми більше не можемо ігнорувати ці впливи, ховаючись під словесною парасолькою мультикультурності, де часто державна політика відокремлює дискусії про мультикультуралізм від дискусій про космополітизм, хоча насправді вони є взаємозалежними, адже формують зовсім іншу та нову політику «громадянин світу».<sup>1</sup>

Більш того, термін «мігрант» стає під сумнів. Він не є описовим – це спосіб поділу людей за видами міграції: політичною або економічною, або для класифікації людей з міграційним фоном від більшості, тобто «нами» та «ними». Крім того, бінарна опозиція, що завжди існувала між корінними жителями та мігрантами теж вимагає переосмислення. Взаємовідносини починають будуватися у новий спосіб і сьогодні ми вже є свідками того, що чітке ділення на категорії консерваторів та лібералів, мігрантів та не мігрантів – є застарілим і зовсім не уніфікує та не класифікує певні точки зору на певні події від певних спільнот. Все відносно.<sup>2</sup>

Перш ніж зануритися у всі ці взаємозв’язки, дослідити роль культури та нарешті наблизитися до аналізу кримськотатарського питання на теренах нашої держави, ми детально пройдемося по ключовим точкам цієї праці.

---

<sup>1</sup> Petersen A.R. & Schramm M. Journal of Aesthetics & Culture: (Post-) Migration in the age of globalization: new challenges to imagination and representation// Published by Informa UK Limited, trading as Taylor & Francis Group, Routledge, 2017 pdf

<sup>2</sup> Petersen A.R. & Schramm M. Journal of Aesthetics & Culture.:(Post-) Migration in the age of globalization: new challenges to imagination and representation...: *«Кучук згадує лівих лібералів, які хочуть скасувати право на подвійне громадянство; перський мігрант, який стріляв в людей, які, на його думку, виглядали як турки, в торговому центрі в Мюнхені; і консервативна приміська родина, котра готує на вокзалі бутерброди для біженців. Декан собору в Кельні вимикає зовнішнє освітлення під час демонстрацій Pegida (ісламо- та ксенофобного мережу «Патріотичні європейці проти ісламізації Заходу»), а водій таксі Кучука, який народився в Туреччині, побоюється, що біженці позбавлять його роботи».* [Мій переклад], с.2.

## 1.1. Феномен біженства у світових реаліях

Пропоную поглянути на одну з гілок міграції – біженство – загальну ситуацію, яка наразі склалася в сучасному світі. Чому тема біженства лишається гостро актуальною та травматичною.

Якщо звертатися до статистики, то за останнє десятиріччя кількість вимушених мігрантів збільшилася майже вдвічі: «з 33,9 млн у 1997 році до 65,6 млн у 2016-му, відзначають в Управлінні Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй у справах біженців (УВКБ ООН)».<sup>3</sup> З них третю частину складають біженці. Наприклад, в інтерв'ю «WELT» Кріс Мелзер, прес-секретар агентства у справах біженців Управління Верховного Комісара ООН, розповідає про причини біженства та про наявний приріст вимушених мігрантів у всьому світі: «Звісно, бентежить те, що біженців знов стає більше».<sup>4</sup> Згідно тільки звіту ООН за 2018 рік, ми бачимо страхітливі цифри приросту переміщених осіб – кількість людей, що рятуються від війни, переслідувань та конфліктів, перевищило 70 мільйонів – і це найвищий рівень, який спостерігало УВКБ ООН, Агентство ООН у справах біженців<sup>5</sup>, майже за 70 років спостережень.

В своїй публікації «На чужих берегах» у журналі «НВ»<sup>6</sup> Анна Павленко згадує, що гостру увагу феномен біженства зазнав відносно нещодавно – у 2015 році Європа стикнулася з міграційною кризою: понад мільйон осіб перетнули кордон у пошуках «нового дому». Хоча понад 80% переміщених осіб приймаються країнами, що розвиваються (Туреччиною, Ліваном, Пакистаном, Іраком), обурення та ворожість серед більш розвинутих держав зростає.

---

<sup>3</sup> Павленко А. НВ: На чужих берегах//№22, Спецтема: Захистити і допомогти. Вступне слово Пабло Матеу, представника верховного комісара ООН у справах біженців, 2018, ТОВ «ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «МЕДІА-ДК»»

<sup>4</sup> Welt.Politik Ausland: Erdogan warnt vor «neuer Migrationswelle» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.welt.de/politik/ausland/article204539196/Angriffe-in-Nordsyrien-Erdogan-warnt-vor-neuer-Migrationswelle.html>

<sup>5</sup> UNHCR The UN Refugee Agency/Global Trends.Forced displacement in 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unhcr.org/globaltrends2018/>

<sup>6</sup> Павленко А. НВ: На чужих берегах//№22, Спецтема: Захистити і допомогти. Вступне слово Пабло Матеу, представника верховного комісара ООН у справах біженців, 2018, ТОВ «ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «МЕДІА-ДК»»

Привітність та готовність надати притулку й захисту з роками перетворюються на розбудову парканів та стін, різку політику та жорсткі умови як у зовнішніх, так і внутрішніх настроях благополучних країн. Ми дізнаємося, що Австралія закриває морські кордони для шукачів притулку. Політика президента США сприяє пониженню квоти переселення біженців, Східна та Центральна Європа теж не відкрита до «небажаних гостей». Наприклад, журналістка Дарина Ребро у своїй статті «Як писати про біженців і не бути ксенофобами<sup>7</sup>» наводить таку статистику щодо українців, де тільки 25% готові прийняти знедолених в Україні, а чверть – категорично проти.

Досі немає чіткої та послідовної розробленої політики щодо цієї проблематики, в якій мають бути зацікавлені держави. Світ ділиться на два табори - прийняття або спротиву. Однак навіть ті, що готові прийняти, не завжди знають, що далі робити з потребуючими тієї допомоги, що й призводить до спостережуваним сьогодні незадоволенням та негативам зі сторони громадян.

Якщо повернутися до українських реалій та політичних програм, ми теж не спостерігаємо позитивних запроваджень. Згідно з тематичним оглядом Агентства ООН у справах біженців в Україні (2018 рік), ми бачимо, що наша Державна міграційна служба часто відмовляє у наданні притулку та захисту тим, хто просить. А отримати статус біженця досить-таки складний процес і дуже часто отримавши відмову, причини рішення залишаються невідомими.<sup>8</sup> Згадаємо тут ще факт відносно нещодавній звіт щодо ключових висновків щодо внутрішньо переміщених осіб в Україні – переселенці «(...)відчувають багаторівневу дискримінацію у зв'язку з внутрішнім переміщенням, етнічною приналежністю(...)» як від громадян, так і з боку влади. Крім того навіть СМІ

---

<sup>7</sup> Ребро Д. MediaLab: Як писати про біженців і не бути ксенофобами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://medialab.online/news/refugees/>

<sup>8</sup> UNHCR Агентство ООН у справах біженців Україна: Біженці та шукачі притулку в Україні, 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2018/08/2018-08-UNHCR-UKRAINE-Refugee-and-Asylum-Seekers-Update-FINAL-UA.pdf>

*«негативно зображують переселенців, що негативно впливає на соціальну згуртованість».*<sup>9</sup>

Вищезгадані факти підводять нас до основних стереотипів, труднощів інтеграції та причин біженства в цілому.

Однією з головних проблем є нечіткості визначення Конвенції 1951 року про статус біженців та про зловживання владою державами щодо цього статусу.

Майкл Дамметт, британський професор, філософ, політичний активіст, який виступає проти расизму та несправедливості держав щодо політики до біженців, зокрема Британії, в своєму творі «Про імміграцію та біженців»<sup>10</sup> говорить про те, що класифікацію статусу біженства потрібно розширити. Люди страждають не тільки від переслідувань зі сторони держави або інших осіб, але також існують й інші непридатні умови для життя, такі як голод, бідність, страх насильства, приниження.<sup>11</sup> Є багато інших небезпечних та неадекватних умов для життя, що не беруться до уваги. Проте автор також висловлює побоювання, що якщо Конвенцію почнуть переглядати, багато країн, що підписують її, вважатимуть й нинішні умови надто щедрими.

У зв'язку з цим країни визначають для біженців такий несправедливий статус як «економічні мігранти». Дамметт акцентує увагу, що подібна термінологія має перевагу в тому, що стирає відмінність між біженцями та іммігрантами: *«Вона також служить для того, щоб показати, що мотиви тих, хто просить притулку, тривіальні та недостойні».*<sup>12</sup> Втеча з економічних причин може бути настільки ж виправданою і настільки ж гідною співчуття та допомоги, як втеча від політичного переслідування. Біженство – це коли люди не обирають; вони

---

<sup>9</sup> UNHCR Агентство ООН у справах біженців Україна: Ключові висновки та результати фокус-групових обговорень здійснених на запит групи високого рівня з питань внутрішнього переміщення при генеральному секретарі ООН, 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2021/02/2021-01-29-Summary-of-High-Level-Panel-FGDs\\_UKR-1.pdf](https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2021/02/2021-01-29-Summary-of-High-Level-Panel-FGDs_UKR-1.pdf).

<sup>10</sup> Dummett M. On Immigration and Refugees (Thinking in Action), Routledge, 2001

<sup>11</sup> Dummett M. On Immigration and Refugees ... с.31-33

<sup>12</sup> Так само, с.43

покидають та не знають, що з ними станеться та чи взагалі вижитимуть у своїй втечі.

Люди біжать не від доброго життя, залишаючи свій будинок, рідних та Батьківщину. Багато урядів несправедливі щодо біженців, коли піддають статус багатьох під сумнів та звинувачують їх у пригніченні культури держави, що приймає, в перенаселенні тощо. Той, хто відчуває себе нездатним більше терпіти тяжкі умови, цілком може сподіватися, що країна, в яку він біжить, усвідомлює всю глибину його страждань та дозволить залишитися. Але той факт, що ця країна байдужа до його важкого становища та сповнена рішучості визнати тільки тих, хто виконує певні вузькі критерії – не роблять його «фальшивим», наголошує Дамметт.<sup>13</sup>

Умови, з якими стикаються біженці у так званих сховищах, теж не гарантують світле та процвітаюче життя.

Втрата майна, погані побутові умови в таборах, антисанітарія, незнання мови, постійні хвилювання за ситуацію на Батьківщині – все це лише частина гіркої правди, яку оголюють у статті «На чужих берегах». Крім втрати контакту з близькими, самотності та розгубленості, біженці стикаються з непривітністю та навіть ворожістю нового оточення. Адже у «сховищі» їм щоденно належить виборювати свої права біженства, перетинаючи перепони на кшталт затримання, експлуатації з боку роботодавця, гендерне насильство, примусове вербування до силових структур та навіть депортації. Згідно з УВКБ ООН, до найуразливішої групи входять жінки та діти, *«які ризикують потрапити до рук торговців людьми або стати жертвою домагань у таборах для біженців, де традиційні поведінкові норми й обмеження нерідко порушуються»*.<sup>14</sup>

---

<sup>13</sup> Dummett M. On Immigration and Refugees (Thinking in Action), Routledge, 2001 с.39-40

<sup>14</sup> Павленко А. НВ (Новое время): На чужих берегах//№22, Спецтема: Захистити і допомогти. Вступне слово Пабло Матеу, представника верховного комісара ООН у справах біженців, 2018, ТОВ «ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «МЕДІА-ДК»»

Тут зустрічаються обмеження не тільки в законах та політиці, але навіть перекреслюють шлях до гідного майбутнього з освітою. Попри те, що біженців часто звинувачують у їх невігластві, країни-приймачі не виявляють ентузіазму сприяти освіченості переселенцям.

Дамметт теж підтримує позицію критики стереотипного ставлення до розумових здібностей новоприбулих: *«Не слід думати, що іммігранти або біженці складають в основному некваліфікованих працівників фізичної праці; хоча це те, ким вони часто змушені бути, якщо взагалі отримують можливість працювати»*.<sup>15</sup> У своїй роботі він висвітлює явну проблему, з якою доводиться стикатися багатьом іммігрантам та біженцям – несправедливе ставлення та несправедлива класифікація робочої сили. Адже хоча в звіті британського Міністерства внутрішніх справ 1995 році й згадується, що кожен третій біженець має вищу освіту або професійну класифікацію, нерідко колишніх вчителів, лікарів, інженерів, науковців та інших фахівців можна зустріти в якості провідників в автобусах.<sup>16</sup>

Така сама тенденція спостерігається у статті Моллі Флінн,<sup>17</sup> в якій йдеться про міграційні питання на пострадянському просторі. Зокрема згадується, що життя у Москві для гастарбайтерів зовсім не солодке: більшість іммігрантів можуть мати вищу освіту, проте нерідко вони мають працювати будівельниками, прибиральниками та у інших сферах обслуговування (на кшталт фастфуд). Причини завжди схожі – складності з законним працевлаштуванням та відсутність особливих пропозицій орієнтовно спеціальності мігранта як вдома, так і у центрах Росії.

## **1.2. Проблеми інтеграції та самоідентифікації**

---

<sup>15</sup> Dummett M. On Immigration and Refugees (Thinking in Action), Routledge, 2001 c.65

<sup>16</sup> Dummett M. On Immigration and Refugees ... c.66

<sup>17</sup> Flynn M. Show Us Your Papers. Performing Post-Soviet National Identity in Talgat Batalov's Uzbek/ MIGRANTS LIKE ME, trading as Taylor & FrancisGroup, Routledge, 2017 pdf c.7

Проблема в знаходженні притулку та захисту не єдина перепона, яку треба здолати як біженцям, так й іммігрантам. Влитися в нове суспільство, нову культуру, пересадити коріння та знайти своє місце в часто «чужому» світі – непросте завдання на шляху переселенців. Часом можна прожити все життя і не зуміти, чи не захотіти ідентифікувати себе з цим місцем. Наразі я хочу привести приклад досвіду Пітера Померанцева, що ділиться труднощами інтеграції в британську культуру в журналі Prospect.<sup>18</sup>

Народившись на території Радянського Союзу, все свідоме життя він жив та працював в Англії. Однак щоразу, коли він зустрічався з питанням стосовно своєї ідентичності («*«Ви відчуваєте себе російською або англійською?» – батьки моїх однокласників постійно запитували мене*»<sup>19</sup>), він давно зрозумів, що воно є підступним. Ставши англійцем – ви приймаєте гру диференціації: всі класові умовності, градації і до всього букету ще роль національного кривдника шотландців. Померанцев вважав за краще стати іноземцем та називати себе «російським», тому що *«це був спосіб не бути англійцем дуже по-англійськи»*.<sup>20</sup>

Парадоксальність та абсурдність ситуації в тому, що хоча його родина і говорила вдома російською, самі вони були з України, що колись входила до складу Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Українцем він себе не вважав, оскільки мови не знав, та й сама країна після розпаду союзу була лише незрозумілою плямою на карті світу, про яку мало що було відомо. Радянським він себе теж назвати не міг, позаяк його родина втекла від цього режиму до Британії. Та й союз з часом розвалився та ідентифікувати себе з пустушкою було б неможливо. В Лондоні до всього не було значної російської емігрантської громади, до якої він міг би приєднатися, як це роблять багато іммігрантів, наприклад, в Канаді.

Для Пітера Померанцева все це було абстракцією: Україна, Росія, СРСР. У будь-якому випадку, прийняв він з цих культур небагато що в силу свого віку, а вся

---

<sup>18</sup>Pomerantsev P. Prospect: I never thought I could be English. Now I am not sure if I want to be/ supported by the Resolution Group, 2019

<sup>19</sup> Pomerantsev P. Prospect: I never thought I could be English. ...

<sup>20</sup> Так само

«Росія» для нього полягала лише в їхньому маленькому сімейному світі з трьох осіб. *«Росія і Україна були величезними брилами на карті, яка висіла на нашій кухні, частина великого уламка СРСР, забризканого кави, вино і рослинним маслом, територія, яку я міг заселити тільки книгами, які я прочитав. Це те, звідки я прийшов – книги?»*<sup>21</sup>

Хочеться навести уривок зі згаданої статті Моллі Флінн: «З безлічі амбівалентностей і протиріч, уплетених у тканину радянської цивілізації, немає нічого більш амбівалентного і суперечливого, ніж національна ідентичність».<sup>22</sup> Тут на прикладі стенд-апу режисера Талгата Баталова «Узбек» піднімається питання про формування національної ідентичності на пострадянському просторі. Це також дуже важливий і крім того близький нам приклад того, наскільки складна тема міграції, а з нею і самоідентифікації на території колишнього Союзу.

Спадщина радянської ідеології «дружби народів» сформувала життєвий досвід людей в пострадянському контексті. І проблема Баталова в тому, що була невідповідність, між тим як він раніше визначав свою національну ідентичність і тим, як йому було нав'язано після переїзду в Москву. Якщо в Узбекистані він був російським (за його словами, всі, хто використовує російську мову автоматично приймаються за російського, зокрема в Узбекистані – місто як вінегрет з різних національностей),<sup>23</sup> то в Москві – узбеком. Цікаво, що сам Баталов про себе відгукується як *«звичайний старий татарин»*.<sup>24</sup>

---

<sup>21</sup> Pomerantsev P. Prospect: I never thought I could be English. Now I am not sure if I want to be/ supported by the Resolution Group, 2019

<sup>22</sup> Flynn M. Show Us Your Papers. Performing Post-Soviet National Identity in Talgat Batalov's Uzbek/ MIGRANTS LIKE ME , trading as Taylor & FrancisGroup, Routledge, 2017 pdf c.17

<sup>23</sup> Flynn M. Show Us Your Papers...: *«В Узбекистані, жартує Баталов, всі вважають себе росіянами: євреї, грузини, вірмени, татари і навіть корейці»*, с.17

<sup>24</sup> Так само: *«Коли я жив в Узбекистані, я вважав себе росіянином, тому що там всі вважають себе росіянами [...] Коли я приїхав в Москву, мене вважали узбеком. Отже, ви говорите: «Знаєш, я з Узбекистану». А вони кажуть: «Значить, ти узбек». Ви говорите: «Ні, я не узбек». "Що? Це Узбекистан, там всі узбеки». Ви думаєте: «Добре, тепер я поясню вам, що таке багатокультурне місто, в якому проживає 160 національностей», і ви перераховуєте кожну національність. Потім ви думаєте: «До біса, це займе занадто багато часу», і говорите: «Добре, хлопці, я узбек». По правді кажучи, я звичайний старий татарин»*, с.17

Баталов звертає увагу глядача на історичну особливість Узбекистану і мільйонну евакуацію радянських громадян в період Другої світової війни: «серед біженців були росіяни, українці, литовці та латвійці».<sup>25</sup> І тільки після розпаду Союзу почали виникати питання до національної спадщини країни.

Раніше Узбекистан був великою родиною (різних національностей), якою більше не є. Сьогодні це загальна трагедія всіх мігрантів – вони не можуть себе чітко ідентифікувати. Вони чужі однаково як в своєму середовищі, так і в чужому.

В одному з подкастів на «Тоже Росія»,<sup>26</sup> що був присвячений тематиці культури мігрантів на сучасних російських мегаполісах, також розглядаються проблеми побудови національної ідентичності на території колишнього Союзу. Азіатська частина Росії в основному замовчує своє не слов'янське походження і вважає за краще ностальгувати/сліпо вірити в уявне, ідеалістичне минуле совка. Крім того, російська держава не проблематизує та не піднімає питання самоідентифікації та інтеграції мігрантів у суспільстві, не дивлячись на існуючі стереотипи і дискримінаційні погляди серед слов'янської громади.

Бажають кращого й інтеграційні процеси нашої країни. Зокрема важливим є те, що національний план України щодо інтеграції вимушених переселенців не буде реалізовано до 2020 року. А відсутність достатньої зацікавленості зі сторони державних органів – і, як наслідок, поширення ксенофобії, відсутність соціальної включеності та інклюзії – не сприяють кращій адаптації мігрантів.<sup>27</sup>

### **1.3.«Пост-міграція» як політичний лозунг проти «міграції»**

---

<sup>25</sup> Flynn M. Show Us Your Papers. Performing Post-Soviet National Identity in Talgat Batalov's Uzbek/ MIGRANTS LIKE ME , trading as Taylor & FrancisGroup, Routledge, 2017 pdf, с. 23

<sup>26</sup> Подкаст «Тоже Россия»: «Культура мигрантов|Марк Симон», 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tozhe-rossiya.simplecast.com/episodes/ep-17-C2SdLQP?fbclid=IwAR0kJzVRqHNIkNAOmL2Mq1yUf-dffW7xCLSZHuGWQLAqOrKJAdkZFuNGj0>

<sup>27</sup> UNHCR Агентство ООН у справах біженців Україна: Біженці та шукачі притулку в Україні, 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2018/08/2018-08-UNHCR-UKRAINE-Refugee-and-Asylum-Seekers-Update-FINAL-UA.pdf>

Розглянувши всі ключові проблемні зони міграції (включаючи її підвиди), ми бачимо чимало перешкод на шляху сучасного мігранта. Особливо важливою є роль держави у формуванні ідентичності та сприйнятті суспільством новоприбулих. Спостерігаючи як країни зловживають дефініціями міграції, ми зустрічаємося з фактом політизованості терміну «міграція» і потребою в його переосмисленні.

Важливу ремарку ми знаходимо в статті Енн Рінг Петерсен та Моріц Шрамм «(Пост-) Міграція в епоху глобалізації: нові виклики уяві та репрезентації», присвяченій феномену пост-міграції: *«З 2010 року термін «пост-міграція» почав циркулювати в німецьких академічних колах як реакція на це негативне, зневажливе використання терміну «мігрант» в якості зовнішнього приписування ідентичності»*.<sup>28</sup> Це приводить нас до наступного релевантного питання про те, що і чому приходить на заміну терміну «мігрант», які нові можливості для інтеграції та мирного співіснування з'являються завдяки зміні перспективи аналізу міграційних процесів.

Вперше особливу увагу термін пост-мігрант знаходить в контексті «пост-міграційного театру», мета якого полягає в порушенні логіки виключення, щоб викликати занепокоєння у кожного представника громади незалежно від наявності міграційного фону. У двохтисячних роках в Берліні в ужиток вводить його театральна режисерка Шермін Лангхофф, акцентуючи увагу на тому, що пост-мігрант – бойовий клич, мета якого полягає в пошуку *«нових можливостей для розповідей про мігрантів та їх участі за межами домінуючих етнічних і релігійних рамок в суспільстві»*.<sup>29</sup> Таким чином, це було свого роду політичним гаслом, яке закликала переосмислити співвідношення між «мігрантом» як «іншим» і піддати сумніву спільне світосприйняття щодо міграції в цілому.

---

<sup>28</sup> Petersen A.R. & Schramm M. Journal of Aesthetics & Culture: (Post-) Migration in the age of globalization: new challenges to imagination and representation// Published by Informa UK Limited, trading as Taylor & Francis Group, Routledge, 2017 pdf c.6

<sup>29</sup> Çağlar A. Journal of Ethnic and Migration Studies: Still 'migrants' after all those years: foundational mobilities, temporal frames and emplacement of migrants. Routledge, 2016 pdf c.4

Важливим є те, що пост-мігрантська перспектива не є чисто описовою, що розрізняє та маргіналізує переселенців, а навпаки, вона створює можливі дискурси для переговорів<sup>30</sup> у суспільстві. Вона репрезентує будь-які релігійні, культурні, національні прояви як нормальне явище – а стандартні науки щодо міграції ставить під питання. Отже, зміщується акцент з ідентичності на соціальну взаємодію, тобто кожен з опонентів опиняється у рівних умовах.<sup>31</sup> І, як наголошує, політолог Найкі Форуутан, така перспектива створює новий політичний підхід того, *«як ми бажаємо жити разом у спільнотах, що характеризуються зростаючою неоднорідністю»*.<sup>32</sup> Вона також посилається на формулювання Шермін Лангофф, яка описала пост-міграційний підхід спільним простором різноманітності за межами походження.<sup>33</sup>

Якщо не дивитися на позитивні настрої, пост-міграційний аналіз стикається з низкою наступних труднощів.

Пост-міграційним суспільством керує утопія рівності. Наприклад, цікаве протиріччя існує в мультикультурному німецькому суспільстві, яке підтверджується дослідженням Берлінського інституту емпіричної інтеграції та міграційних досліджень.<sup>34</sup> Згідно з результатами опитування ми бачимо неоднозначні висновки: з одного боку більшість респондентів виступають за права мігрантів (в цьому випадку мусульман), але з іншого – прагнуть заборонити багато інших важливих культурних цінностей меншин. Суспільство

---

<sup>30</sup> Petersen A.R. & Schramm M. Journal of Aesthetics & Culture: (Post-) Migration in the age of globalization: new challenges to imagination and representation// Published by Informa UK Limited, trading as Taylor & Francis Group, Routledge, 2017 pdf: *«На думку політолога Найкі Форуутан, постміграційні суспільства слід розглядати як «суспільства переговорів», де колишні догми про «інтеграції» беруться під сумнів і все частіше замінюються боротьбою за виключення і включення за допомогою перегляду ієрархії та спроб подальшого розвитку. інклюзивних понять «хто ми»»* с.6

<sup>31</sup> Çağlar A. Journal of Ethnic and Migration Studies: Still ‘migrants’ after all those years: foundational mobilities, temporal frames and emplacement of migrants. Routledge, 2016 pdf с.5

<sup>32</sup> Hill M. / Erol Yildiz (Hg.) Postmigrantische Visionen\_Erfahrungen – Ideen – Reflexionen / Naika Foroutan \_Die postmigrantische Perspektive: Aushandlungsprozesse in pluralen Gesellschaften/ Der normative Zugang [transcript] 2018 pdf с.19-20

<sup>33</sup> Hill M. / Erol Yildiz (Hg.) Postmigrantische Visionen\_Erfahrungen – Ideen – Reflexionen... с.19-20

<sup>34</sup> Так само, с.22

не готове повністю сприймати етнічні приналежності меншини: хустки, обрізання, мечеті і тому подібне.

Така амбівалентність спостерігається і з боку новоприбулих: вони радо підтримують політику ідентичності та встановлення правил квот і антидискримінаційних законів, а з іншого боку сумують за зникненням категорій етнічного походження.

Отже, відмова і прийняття можуть існувати одночасно та породжувати наступні невідповідності: якщо на свідомому рівні дві сторони, що взаємодіють, приймають умови інтеграції, то емоційно вони не готові відмовлятися від своєї культури.

Звідси виходить, що для пост-міграційного суспільства характерно безладність та амбівалентність, де конфлікти неминучі й ідея обіцянки радикальної рівності утопічна. І тим не менше, це все ж таки поштовх до соціально-політичного розвитку, до якого необхідно прагнути і підійти до правильного розуміння міграції, де остання – це кодекс плюралізму і фундаментальних переговорів про рівноправну участь в житті суспільства.<sup>35</sup> Переговори, які будуть спрямовані проти структур, що поширюють настрої дискримінації, ксенофобії, нерівності тощо. І тут головним є пост-мігрантське бачення, яке пропонує *«нове, дійсно плюралістичне розуміння суспільства»*.<sup>36</sup>

У вищезгаданому дослідженні «(Пост-) Міграція в епоху глобалізації: нові виклики уяві та репрезентації» теж наводиться ідея того, що пост-міграційні суспільства мають перспективи у своєму розвитку та становлення частиною спільної культури. Адже, як зауважується, у такому підході надається перевага *«траєкторії сучасного та майбутнього, а не прив'язка до «початкової»*

---

<sup>35</sup> Hill M. / Erol Yildiz (Hg.) Postmigrantische Visionen\_Erfahrungen – Ideen – Reflexionen / Naika Foroutan \_Die postmigrantische Perspektive: Aushandlungsprozesse in pluralen Gesellschaften/ Der normative Zugang [transcript] 2018 pdf c.25

<sup>36</sup> Hill M. / Erol Yildiz (Hg.) Postmigrantische Visionen\_Erfahrungen – Ideen – Reflexionen ... c.25

культури».<sup>37</sup> В свою чергу дослідниця Регіна Ремхильд зазначає, що пост-міграційний підхід, розглядає міграцію вже «як перспективу», а не об'єктивує/суб'єктивує міграцію та мігранта для досліджень.<sup>38</sup>

---

<sup>37</sup> Petersen A.R. & Schramm M. Journal of Aesthetics & Culture: (Post-) Migration in the age of globalization: new challenges to imagination and representation// Published by Informa UK Limited, trading as Taylor & Francis Group, Routledge, 2017 pdf: «Вони можуть починати з позиції «менишини», але розвиватися у нових сферах діяльності, стаючи, наприклад, частиною британської культури або національного/глобального дискурсу» с.9

<sup>38</sup> Petersen A.R. & Schramm M. Journal of Aesthetics & Culture... с.9

## РОЗДІЛ II

### 2.1. Про культуру та взаємодію з цією тематикою

Розглянувши найбільш актуальні та значущі проблеми, що супроводжують сучасні процеси міграції (у значенні пост-міграції), ми повертаємося до одного з головних питань цієї роботи – як можна говорити, розглядати, проблематизувати цю тематику крізь призму культури. Які механізми в культурі сприяють кращій інтеграції в суспільство, подолання дискримінаційних, ксенофобських і расистських настроїв серед сторін-приймачів і взагалі привертанню уваги та актуалізації проблематики.

У своїй статті Айсе Каглар зазначає, що ще з кінця двохтисячних років зростало невдоволення серед культурних виробників/творців щодо культурної політики Німеччини та Австрії зокрема. Питання торкалося необхідності втручання пост-міграційної тематики в сферу мистецтва – театру особливо (пізніше ми детальніше розглянемо взаємодію театру з цією проблематикою). Головне завдання полягало в тому, щоб акцентувати увагу на обмеженому доступі художників-мігрантів та інших творців культури до центральних культурних інституцій, тим самим критикуючи гегемоністську логіку держави і суспільства в цілому.<sup>39</sup>

Знову звернемося до випуску журналу «Естетика і культура»,<sup>40</sup> який теж акцентує на значенні культури та мистецтва в міграційних процесах. Тут згадується зростаюча з роками роль міграції в нашому світі та сучасні виклики, які впливають на нашу уяву. Як наслідок, конструюються нові образи для індивідуального та колективного творення світу, що має вітальне значення для

---

<sup>39</sup>Çağlar A. *Journal of Ethnic and Migration Studies: Still 'migrants' after all those years: foundational mobilities, temporal frames and emplacement of migrants.* Routledge, 2016 pdf c.3

<sup>40</sup>Petersen A.R. & Schramm M. *Journal of Aesthetics & Culture: (Post-) Migration in the age of globalization: new challenges to imagination and representation//* Published by Informa UK Limited, trading as Taylor & Francis Group, Routledge, 2017 pdf

«написання сучасної європейської історії», де білий вже не має дорівнювати європейський.

У багатьох вже розглянутих нами дослідженнях і в цій статті зокрема, акцентується на тому, що сумніви щодо визнання та адаптації мігрантів давно вплинули на культурне життя німецького суспільства особливо. Така маргіналізація і виключення новоприбулих спостерігається в таких культурних сферах життя Німеччини, як мистецтво та література. Наводиться приклад явного поділу на традиційну німецьку культуру та культуру міграції в самому формулюванні літератури: «література для гастарбайтерів», «література народів світу», «іноземна література», «література меншин», «література про міграцію». Більш того, такі твори, що пов'язані з процесами міграції, часто були не більше ніж дозвіллям для гастарбайтерів або ж виступали видом соціальної роботи, які не сприймаються як внесок у німецьку культуру.<sup>41</sup>

У спробах подолати ці дискримінаційні позиції в суспільстві з'являються нові напрямки художнього та інтелектуального характеру, що закладають основу в сучасні дебати і культурологічні догми. Наприклад, уже розглянутий і згаданий нами вище театр пост-міграції, створений Шермін Лангхофф – нове бачення, завдяки якому міграція трактується як нормальне явище для сучасних суспільств.

У цій же статті цитується робота Маршу Мескімона, в якій він розглядає потенціал і пособництво мистецтва в соціальних змінах, що може призвести до «переосмислення громадянства за межами національної держави та розвитку більш тонкого розуміння громадянства для пост-мігрантського стану». Саме таке розуміння і погляд на симбіоз культури з цією тематикою впливають на

---

<sup>41</sup> Petersen A.R. & Schramm M. Journal of Aesthetics & Culture: (Post-) Migration in the age of globalization: new challenges to imagination and representation// Published by Informa UK Limited, trading as Taylor & Francis Group, Routledge, 2017 pdf с. 4-5

усвідомлення того, що твори мистецтва здатні створювати «світи», що в свою чергу закладає основу для почуття приналежності.<sup>42</sup>

Схожі ідеї ми знаходимо в книзі «Наративи для нової приналежності: діаспорні культурні фікції», що також розглядається в цій статті, де вчений-культуролог Роджер Бромлі акцентує увагу на приналежності, яка *«є фундаментальною для формування ідентичності, і що культурні фікції, подібні до тих, які зустрічаються в літературі, можуть створювати наративи для нової гібридної приналежності»*.<sup>43</sup>

## 2.2. Пост-міграційні театри

Оскільки ми вже згадали феномен пост-міграції та культурний напрямок такий як пост-міграційний театр, варто трохи детальніше розглянути цей яскравий приклад симбіозу мистецтва з міграційною тематикою. Позаяк саме на майданчиках театру артисти-мігранти отримали можливість артикулювати проблему негласної культурної сегрегації в маси, яка властива німецькому суспільству, як повідомляється у статті Марка Симона «Інсценуючи міську різноманітність» [переклад тут і надалі мій].

У своїй статті автор розглядає і порівнює берлінські та московські театри, які проблематизують міграційні процеси. Його цікавить інституційна позиція цих культурних майданчиків в обох країнах і те, як цим інституціям вдається представляти соціальний досвід новоприбулих зі сцен.

Марк Симон наводить наступні цікаві моменти взаємозв'язку культури і пост-міграції. Перше, на що хотілося б звернути увагу, це момент інтеракції глядача з цією тематикою, коли після чергового спектаклю влаштовуються дискусії. Це

---

<sup>42</sup> Petersen A.R. & Schramm M. Journal of Aesthetics & Culture: (Post-) Migration in the age of globalization: new challenges to imagination and representation// Published by Informa UK Limited, trading as Taylor & Francis Group, Routledge, 2017 pdf с.8-9

<sup>43</sup> Petersen A.R. & Schramm M. Journal of Aesthetics & Culture: (Post-) Migration in the age of globalization: new challenges to imagination and representation// Published by Informa UK Limited, trading as Taylor & Francis Group, Routledge, 2017 pdf с.8

сучасна практика, яка притаманна і важлива для театральної сфери особливо. Таким чином глядач отримує можливість не тільки почути чиюсь історію, а й висловитися, прокоментувати, доєднатися до акторів, стаючи частиною міграційного суспільства, а не просто спостерігачем з боку. Яскравим прикладом такої практики на російських майданчиках є «Акин-опера» в московському Театр.doc, що репрезентує не тільки злидні мігрантів, а й сприяє комунікації між оповідачем і глядачем.<sup>44</sup>

Друге, це теж важлива складова взаємодії глядача з міграційною тематикою – майстер-класи, які влаштовуються паралельно зі спектаклем. Перед учасниками ставили аналогічні питання, на які треба було відповідати героям п'єси: *«Ким ти себе відчуваєш? Що для тебе дім? Що ти будеш робити, і куди ти підеш, якщо тобі доведеться покинути свою країну?»* Таким чином виникає «зворотний зв'язок» між сценою і залом для глядачів, як стверджує американська дослідниця соціального театру Джен Коен-Круз, що пропонує спостерігачу доєднатися до дослідження сучасних проблем, які охоплюють міграційні процеси.<sup>45</sup>

Подібні інтерактивні практики були присутні і в вище розглянутому виставі «Узбек» Талгата Баталова, де він давав глядачеві прийняти на себе роль міграційної служби і потримати його документи, щоб кожен міг перевірити їх справжність.

Третє, що є не менш важливим в рамках комунікації - це грамотна трансляція меседжів у суспільство. Коди можуть закладатися не лише на сценах та інших практиках взаємодії, але і в медіа – сайтах театрів. Як приклад тут наводиться маніфест на сайті «Горького» як звернення всім місцевим всі залежності від наявності або відсутності міграційного фону. Завдання полягало в тому, щоб

---

<sup>44</sup> Симон М. Laboratorium: «Инсценируя городское разнообразие», 2020 pdf с.16

<sup>45</sup> Симон М. Laboratorium: «Инсценируя городское разнообразие»... с.26

кинути виклик політичній інтерпретації біженців як тимчасовому тягарю, який змушені нести на своїх плечах усі приймаючі суспільства.<sup>46</sup>

І четверте, що особливо здається унікальним і цінним в аналізі та представленні взаємодії культури з міграційної темою – це той новий майданчик для взаєморозуміння між двома сторонами, який формується завдяки мистецтву. Автор розглядає цікаву історію знайомства і дружби ізраїльського хореографа Ніра де Вульфа і сирійського біженця-танцюриста Медхата Альдабаля. Вона примітна тим, що ці два героя спілкувалися мовою мистецтва, яка стирає протиріччя і вибудовує нові мости до взаєморозуміння двох, здавалося б, конфліктуючих сторін. *«Для мене це було подібно гуманітарної революції, тому що ми- Ізраїль і Сирія - сусіди, але вони для нас вороги, а ми - для них. Для мене це була дивовижна можливість зустрітися з артистом з «іншого боку» (...) І ми відразу ж знайшли взаєморозуміння, тому що говоримо на одній мові - мові мистецтва».*<sup>47</sup>

### 2.3. Ризики більшої маргіналізації меншин через культуру

Проте, варто згадати існуючі ризики маргіналізації мігрантського суспільства з боку культури теж. Йдеться про політизованість німецьких театрів, зокрема. Як зауважує Марк Симон, незважаючи на те, що завдяки подібним театральним практикам мігрантам нарешті приділяється більше уваги і надається більше толерантності – це також сприяє все більшій маргіналізації та стереотипності у ставленні публіки до артистів-біженців. Адже, якщо виходити зі спостережень,

---

<sup>46</sup> Симон М. Laboratorium: «Инсценируя городское разнообразие», 2020 pdf: «У програмці до вистави «Exit Ensemble» «Winterreise» на трьох мовах - німецькою, англійською та арабською - наводиться цитата з Брехта, датована 1937 роком:

*Я завжди знаходив хибним ім'я, яким вони називають нас - «емігранти». Це означає ті, хто покинув свою країну. Але ми не покидали її, вибираючи з власної волі чужу землю. І ми не в'їжджали в цю землю, щоб залишитися там назавжди. Ми бігли. Ми вигнані, заборонені. Чи не домівкою, а вигнанням стала для нас земля, що дала притулок нас ... (Gorki 2017)».* с.36

<sup>47</sup> Симон М. Laboratorium: «Инсценируя городское разнообразие» ...с.27

в Німеччині існує свого роду «конкуренція за найбільш «автентичне» висловлювання про проблему біженців між арт-майданчиками».<sup>48</sup>

Найпоширеніша проблема в тому, що, як характеризує Марк Симон, артисти-мігранти почуваються в так званому «культурному гетто»,<sup>49</sup> оскільки їхня присутність на сценах обмежується рамками теми міграції і кліше ролі гастарбайтерів – це стосується будь-якого напрямку в художній роботі, насправді. І позаяк існує вищезгадана стереотипізація щодо творчості людей з міграційним фоном – це впливає і на розвиток і просування в майбутньому. Адже в такому випадку в соціальну політику і механізми фінансування, що детально розглядається у дослідженні Айсе Каглар, включаються лише ті культурні вклади, що спочатку містять в собі інтеграційні функції, а не художні цінності.

На таку маргіналізацію в області культури впливає інституціональний поділ, в Німеччині, зокрема, на «Високу культуру» і «Культуру соціальну». Це має серйозні наслідки для культурного вкладу іммігрантського і пост-іммігрантського суспільства. Таке вкорінене концептуальне розмежування розглядає в своїй праці Кіра Косник,<sup>50</sup> адже від цього залежить включення мігрантів у суспільство та мирне співіснування.

Виходить, що хоча Німеччина й позиціонує себе як мультикультурна країна і, як ми розглядали раніше, багато жителів і політики радо відкривають двері для мігрантів - інструменти для інтеграції обмежені і вибіркові. «Висока культура», яка займає вагоме місце в німецькому суспільстві і, відповідно, фінансується належним чином, не відкриває двері для пост-міграційних культур та їхнього творчого потенціалу.

І навіть не дивлячись на факт існування фонду для «Громадян іноземного походження», завданням якого є якраз-таки допомога та пособництво в участі

---

<sup>48</sup> Симон М. Laboratorium: «Инсценируя городское разнообразие», 2020 pdf с.41

<sup>49</sup> Симон М. Laboratorium: «Инсценируя городское разнообразие» ... с.18

<sup>50</sup> Kosnick K. The Gap between Culture and Cultures: Cultural Policy in Berlin and its Implications for Immigrant Cultural Production// EUI Working Paper RSCAS, 2004 pdf

людей мистецтва з міграційним бекграундом – насправді це фінансова пастка. Сьогодні фонд є перешкодою до участі в «основних» категоріях культурного виробництва, що підкреслюється Кірою Косник. В цьому випадку можна говорити про «білизну» культурної політики Берліна,<sup>51</sup> яка завжди нагадує про те, яка ж культура найбільш гідна державної підтримки.

Автор статті наводить цікавий приклад ситуації, що сталася з ним у спробах отримати інтерв'ю з турецьким репером Ерчі Е. Справа була в тому, що, люб'язно бажаючи надати допомогу в налагодженні зв'язку з берлінської радіостанцією Radio MultiKulti, музичний редактор, навіть не вникаючи в суть інтерв'ю, спотворив наміри інтерв'юера в листі до реп-виконавця. Він повідомив, що з ним хочуть поговорити про його турецьку ідентичність, тоді як сам автор збирався дізнатися про кар'єру музиканта. Тобто ми тут добре бачимо, як сприймається мігрантська творчість.

Тут важливою ремаркою є той факт, що концепція «Іноземець» хоч і перестає бути актуальною в ставленні до мігрантів – від культурного вкладу цих меншин все ще очікують відображення культурних відмінностей та інакшості.<sup>52</sup>

## 2.4.Український контекст

Пропоную звзити поле дослідження та розглянути на чіткому прикладі інтеграції кримських татар в українське суспільство та роль культури в цьому процесі.

Нам відомо, що після анексії Криму в 2014 році, багато хто з товариства кримли та кримських українців теж, були вимушені залишити рідні домівки півострова та розпорошитися по всій країні в пошуках нового притулку. В рамках нашої

---

<sup>51</sup> Kosnick K. The Gap between Culture and Cultures: Cultural Policy in Berlin and its Implications for Immigrant Cultural Production// EUI Working Paper RSCAS, 2004 pdf: *«Білизна» істеблішменту Kultur в Німеччині стабілізується глибоко вкоріненими очікуваннями, що культурний внесок іммігрантів і пост-міграцій буде пов'язаний або з підтриманням етнокультурних традицій, або з виразом культурної гібридності, завжди посилюючись на культуру, як на маркер групової ідентичності».* с.11

<sup>52</sup> Kosnick K. The Gap between Culture and Cultures: ... с.11

держави, згідно з даними Міністерства соціальної політики,<sup>53</sup> станом на 2021 рік налічується більше 1,60 мільйона внутрішньо переміщених осіб на території України. Згідно з інформацією «КримSOS» кількість шукачів безпечного та мирного життя серед кримчан сягає, як мінімум, 100 000 осіб.<sup>54</sup>

Переслідування, обвинувачення, незаконні арешти та депортації тривають донині. Більш того, страждають не тільки дорослі, а й діти - цей досвід не минає безслідно, він залишить багато травматичних спогадів. Одним з яскравих прикладів актуалізації цієї проблематики є виставка «Вірність собі – не злочин»,<sup>55</sup> на якій було представлено фотографії дітей, чії батьки зазнали утисків з боку політики Російської Федерації. За кожним обличчям «криється людська історія. І діти, як і їхні батьки знають, що вірність собі – це не злочин».<sup>56</sup> Понад 200 дітей залишилися без батьків, а урбаністика Криму зазнала непомірних змін – багато вулиць, в яких у своїй більшості проживали тільки кримські татари, перетворилися на «жіночі» вулиці, як зазначається у «Кримські новини».<sup>57</sup>

Більш того, на окупованій території будь-які заснування національних інституцій заборонені, навіть якщо йдеться про культурологічні напрями та заходи – існує ряд нюансів, проблем і жорсткий, обмежений контроль над будь-якою ініціативою, що має на меті збереження ідентичності кримськотатарського народу. *«Неможливо у нас говорити про інституції, про відродження, про допомогу якусь (...) не можна створити орган національного управління у*

---

<sup>53</sup> Міністерство соціальної політики України: Внутрішньо переміщені особи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>

<sup>54</sup> UNHCR Агентство ООН у справах біженців Україна: Денис Савченко, КримSOS: від трьох волонтерів до мережі, що працює з 73-ма ініціативами ВПО», 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unhcr.org/ua/32221-%d0%b4%d0%b5%d0%bd%d0%b8%d1%81-%d1%81%d0%b0%d0%b2%d1%87%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be-%d0%ba%d1%80%d0%b8%d0%bcsos.html>

<sup>55</sup> Алєв А. «Цей рік буде особливим для кримської проблематики» — очільник МЗС України, 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://qha.com.ua/ru/po-polochkam/tsej-rik-bude-osoblivim-dlya-krimskoyi-problematiki-ochilnik-mzs-ukrayini/>

<sup>56</sup> Висновок до виставки, який робить Муміне Салєва, правозахисниця та дружина одного з політв'язнів.

<sup>57</sup> Алєв А. «Цей рік буде особливим для кримської проблематики» — очільник МЗС України, 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://qha.com.ua/ru/po-polochkam/tsej-rik-bude-osoblivim-dlya-krimskoyi-problematiki-ochilnik-mzs-ukrayini/>

концтаборі»,<sup>58</sup> – заявляє одна з учасниць на дискусії, яку проводить «Кримський дім», журналістка та письменниця Лілія Буджурова.

На жаль, якщо судити з багатьох джерел та вже розглянутих результатів, ми помічаємо як приймаюча країна, її політика, культурні догми та громадяни не часто активно беруть участь в інтеграції шукачів притулку. Ми вже знаємо які передумови є і можуть бути подібним настроям. Тому таку безініціативність, байдужість і нерідко ту ж «білизну» (але вже не стільки в культурних інституціях й ініціативах, скільки в очах самих мешканців і роботодавців) можна зчитувати і в нашому українському контексті – в силу згаданих звітів Агентства ООН у справах біженців в Україні про роботу з процесами інтеграції та захисту потребують поза і всередині до 2020 року не було й мови. Зараз, ймовірно, цей процес запущений – хоча звітів поки немає, тож судити точно ми не будемо (враховуючи факт пандемії, яка пов'язана з Covid-19<sup>59</sup>).

Член громадської організації «КримSOS» Денис Савченко<sup>60</sup> наголошує на наявних стереотипах серед українського суспільства щодо ВПО зокрема. Ці упередження виключають переселенців зі спільноти, негативно впливають на подальшу долю та їхню адаптацію: освіта, оренда житла, працевлаштування, бізнес – все це стає важко доступним.

Багато хто по-своєму справляється з цією проблематикою – хтось шукає підтримку у інших, а хтось, зневірившись, знаходить її в собі. Своїми переживаннями та труднощами міграції ділиться українська мисткиня-переселенка з Керчі (Крим) Марія Куліковська, чия творчість і перформанси

---

<sup>58</sup> Кримський дім: «Що кримські татари дають світові?» (38:54-39:09)/2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

[https://www.youtube.com/watch?v=OMJykNivJa8&ab\\_channel=%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%D0%B4%D1%96%D0%BC](https://www.youtube.com/watch?v=OMJykNivJa8&ab_channel=%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%D0%B4%D1%96%D0%BC)

<sup>59</sup> COVID-19 – це інфекційне захворювання, спричинене останнім виявленим коронавірусом. Всю необхідну інформацію можна переглянути тут: <https://www.pfizermed.com.ua/public/covid19-first>

<sup>60</sup> UNHCR Агентство ООН у справах біженців Україна: Денис Савченко, КримSOS: від трьох волонтерів до мережі, що працює з 73-ма ініціативами ВПО», 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://www.unhcr.org/ua/32221-%d0%b4%d0%b5%d0%bd%d0%b8%d1%81-%d1%81%d0%b0%d0%b2%d1%87%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be-%d0%ba%d1%80%d0%b8%d0%bcsos.html>

аналізуються у журналі мистецтва Your Art.<sup>61</sup> Тут гарно простежується її взаємодія та використання мистецтва як сублімації та опрацювання травми біженства (на власному досвіді). У своїх експериментальних роботах, що працюють над тілом, Марія намагається переосмислити травматизацію її вимушеної міграції і в той же час позбутися від тривоги та страху, що переслідують її за час втрати домівки. Вона також пояснює, як прийшла до такої творчості – мисткині не вдалося знайти тоді підтримки в різних інституціях Києва, які займалися б допомогою для переселенців. Таким чином, для художниці мистецтво зіграло вирішальну роль в її депресії. Автор статті наводить цитату французької дослідниці, психоаналітика та письменниці Юлії Кристевой: «Мистецтво (...) дає можливість сублімаційного доступу до втраченої Речі». Саме так, сублімуючи, Марія ліпила нібито своє тіло, а потім руйнувала його, що рятувало її від внутрішнього негативу, який не давав їй спокою.

Це був цікавий приклад того, як людина може взаємодіяти з мистецтвом, переживаючи особистісні травми розставання з батьківщиною. Це також один з інструментів культури, які остання може запропонувати для роботи з цією тематикою. У наступному підрозділі буде детальніше проаналізовано та представлено ще один інструмент, який сьогодні безпосередньо занурений у процеси інтеграції переселенців.

## **2.5. Проблематизація кримськотатарського питання в Україні**

Отже, ми бачимо двох головних учасників в успішному прийнятті та інтеграції переселенців – держава та громада (громадянські ініціативи в тому числі). Знаючи значну частину перешкод на шляху сучасного мігранта – особливо категорії біженців – можемо скласти цілісну картинку нашого контексту в

---

<sup>61</sup> Філіппопова А. Your Art: «Репрезентація травми у творчості української мисткині Марії Куліковської», 2019[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://supportyourart.com/columns/-1kulikowskatrauma/>

Україні. І якщо одні двері ледь прочинені і часто люди біжать в нікуди, то залишається шукати інші шляхи й альтернативи.

В рамках цього дослідження головна роль залишається за культурою. Її важливу співучасть в осмисленні цієї проблематики нам вдалося розглянути в контексті пост-міграції та пост-міграційних театрів. Тобто значимість її участі незаперечна на рівні з політикою держав – отже, для українських реалій цей фактор залишається незмінним. Ознайомившись з тим, як мистецтво приходить на допомогу взаєморозуміння і в тому числі психологічної обробки травми на прикладі української мисткині Марії Куліковської, хочеться більше проаналізувати та виділити можливі ініціативи й інструменти культури, які вона може і використовує для актуалізації та проблематизації кримськотатарського питання в Україні.

Спочатку мені хотілося б зробити акцент на особливостях кримськотатарської культури, не звертати уваги на яку просто неможливо, коли відбувається розроблення стратегій і підходів щодо інтеграції біженців в українське суспільство. Адже мова не про асиміляцію цілого народу, з багатою історією і культурою, а пом'якшувальне, безболісне прийняття спільноти кримських татар і розвитку нових напрямків в майбутньому, в яких братимуть участі всі сторони взаємодії.

Один з яскравих активістів, що виступає і репрезентує кримськотатарську проблематику в український світ – це заступник генерального директора Українського інституту та колишній директор «Кримського дому» Алім Алієв. В одному зі своїх інтерв'ю, що були опубліковані «Українським тижнем»,<sup>62</sup> він ділиться особливостями культури свого народу поміж інших питань. Алім Алієв акцентує на унікальності культури кримських татар – вони є, і часто того не усвідомлюють самі, унікальними «перекладачами з мови європейських сенсів на

---

<sup>62</sup> Трегуб Г. Український тиждень: «Алім Алієв: «За останні п'ять-шість років кримськотатарської літератури, перекладеної українською мовою, стало в рази більше, ніж за чверть століття», 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/Culture/251485>

мову тюркських, і навпаки». Тобто, є розуміння як мусульманського (тюркського), так і слов'янського (українського) контексту/світу. До слова, наводиться цікавий приклад конституції Кримської народної республіки першої половини 20-го століття, згідно з якою чоловіки і жінки були рівноправні, що європейським країнам на той момент і не снилося. Отже, це їхня цінність, яку вони планують розвивати та нести в маси в майбутньому.

Також щодо феноменальної унікальності кримськотатарського народу висловлюється перша заступниця міністра закордонних справ в Україні Єміне Джеппарова у час вже згаданої конференції, яку проводив «Кримський дім». Ненасильницький опір, поєднання і традиційних і ліберальних поглядів одночасно, вміння зберегти свою ідентичність незважаючи ні на що – феноменальне світове явище, позаяк: «Вміти зберегти себе в умовах депортації, в умовах відсутності будь-якої можливості навіть говорити про те «хто ми такі є» – це те, що є найбільшим надбанням, те, чим ми можемо ділитися більш активно».<sup>63</sup> Додамо ще: це те, чого варто повчитися всьому світу, враховуючи до уваги глобальне явище тероризму і насильницького опору (особливо з боку мусульманських народів).

Алім Алієв також згадує той факт, що чимало культурних практик загублено в зв'язку з історією і неодноразовими депортаціями народу. Тому одним з головних завдань на сьогодні є розвиток і модернізація їхньої культури, збереження кримськотатарської ідентичності. Перебираючись і шукаючи притулок на материковій Україні, вони не мають наміру асимілюватися і втрачати свої традиції – вони будуть їх культивувати та передавати з покоління в покоління.

---

<sup>63</sup> Кримський дім: «Що кримські татари дають світові?» (52:18-54:10)/2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www.youtube.com/watch?v=OMJykNivJa8&ab\\_channel=%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%D0%B4%D1%96%D0%BC](https://www.youtube.com/watch?v=OMJykNivJa8&ab_channel=%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%D0%B4%D1%96%D0%BC)

Згідно з висновками УВКБ ООН<sup>64</sup> 2020 року, які стосувалися обговорення щодо ВПО західної, південної і центральної України, що охоплювали різні вікові та гендерні категорії, ми знову знаходимо важливість взаємодій (особливо культурних) громади з переселенцями за допомогою різноманітних заходів та ініціатив. Тут також були представлені інтереси меншини кримських татар, які акцентують увагу на необхідності включення до програм таких заходів кримськотатарської тематики, що сприяла б збереженню їхньої ідентичності.

Крім того, якщо працювати з подібною тематикою, важливо враховувати всі ризики, які ми з вами розглядали раніше – на кшталт ще більше виключення меншини з громади шляхом виборчого акцентування на проблемах, болю і стражданнях народу, що ігнорує їхні культурні цінності і можливий внесок в загальний розвиток суспільства. Так Алім Алієв закликає не віктимізувати кримськотатарський народ, постійно залишаючи його в травматичному минулому. Це важливо і для них самих – усвідомлення того, що потрібно рухатися та зростати далі, просувати свої погляди, культуру, бути конкурентоспроможними та досягати висот у різних областях. Тут важливим буде вже представлений вище пост-міграційний підхід, який орієнтується на спільну побудову майбутнього, й ідея якого полягає саме в уникненні маргіналізації мігрантів.

---

<sup>64</sup> UNHCR Агентство ООН в справах біженців Україна: Ключові висновки та результати фокус-групових обговорень здійснених на запит групи високого рівня з питань внутрішнього переміщення при генеральному секретарі ООН, 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2021/02/2021-01-29-Summary-of-High-Level-Panel-FGDs\\_UKR-1.pdf](https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2021/02/2021-01-29-Summary-of-High-Level-Panel-FGDs_UKR-1.pdf)

## РОЗДІЛ ІІІ

### Аналіз та інтерпретація інтерв'ю про сприйняття стрічки «Додому»

#### 3.1.«Додому»

Для більш детального розгляду опрацювання та проблематизації кримськотатарської тематики пропоную зосередитися на глядацькому сприйнятті повнометражного фільму Нарімана Алієва «Додому» (2019 рік), який напряду актуалізує цю проблематику. Оскільки кіно є масовим інструментом культури, який дозволяє охопити більшу аудиторію та розкрити питання більш в легкому та доступному форматі, в рамках цього дослідження мене цікавить як культурному продукту (тут: стрічка «Додому») вдається звернути увагу на кримських татар в Україні крізь призму рефлексій та вражень читача.

Отже, трішки про сам фільм та відгуки зі сторони режисера щодо закладених меседжів у кіно.

Проект «Додому» виходить на великі екрани та набуває широкого розголосу особливо після участі у конкурсній програмі «Особливий погляд» в Каннах.<sup>65</sup> Стрічка отримала чимало визнання та інших нагород,<sup>66</sup> хоча саме Каннський міжнародний фестиваль є яскравим показником значущості та якості кіно і слугує чималим піаром для режисера та його твору. На найбільшому веб-сайті та базі даних про кінематограф Internet Movie Database<sup>67</sup> стрічка має рейтинг у 7,5 зірок з 10, що теж є доволі високою оцінкою серед аудиторії. Тим більше, фільм продовжує набувати всесвітньої уваги і вийде в прокат у Великій Британії,

---

<sup>65</sup> 72-й Канський міжнародний фестиваль, який відбувся 22 травня 2019 року. Конкурсна програма «Особливий погляд» - друга по значущості після основного конкурсу, яка має на меті представлення «нетипових» кінопродуктів.

<sup>66</sup> 24 номінації та 10 нагород, зокрема: Гран-прі «Золотий Дюк» на 10-му міжнародному Одеському кінофестивалі; нагорода «П'ять озер» в німецькому кінофестивалі в номінації «Кращий сценарій»; нагороду за кращий фільм на міжнародному кінофестивалі в Бухаресті; національна премія кінокритиків України «Кіноколо» у номінації «Кращий повнометражний ігровий фільм»; кращий іноземний фільм 7-го Міжнародного Босфорського кінофестивалю. «Додому» є також у лонг-листі премії «Оскар» від України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [https://www.instagram.com/p/COGHoCxII8S/?utm\\_medium=copy\\_link](https://www.instagram.com/p/COGHoCxII8S/?utm_medium=copy_link); [https://www.imdb.com/title/tt9431740/awards?ref=tt\\_awd](https://www.imdb.com/title/tt9431740/awards?ref=tt_awd)

<sup>67</sup> Режим доступу до світової бази даних про кінематограф IMDb: <https://www.imdb.com/title/tt9431740/>

Франції і навіть у Китаї.<sup>68</sup> Більшу частину фінансування кінопродукту покриває Міністерство культури України (80%) після його перемоги у конкурсі патріотичного спрямування, згідно з інформацією на «Директорі медіа».<sup>69</sup>

«Додому» – непроста історія про повернення однієї сім'ї до рідного півострова Крим. Ми дізнаємося, що старший син головного героя Мустафи в ролі батька (Ахтем Сеїтаблаєв) гине на фронті, у Пісках, гібридної війни між Україною та Росією. Тому спільно із молодшим сином Алімом (Ремзі Білялов), Мустафа вирішує віддати рідній землі – Криму – тіло покійного. У формі роуд-муві<sup>70</sup> ми подорожуємо разом з героями з Києва до Криму і зустрічаємося з різними перепонами на їхньому шляху додому. Отже, батьківщину окуповано, часу обмаль, а з обох боків (українського та російського) – неготовність до порозуміння та прийняття.

З приватної історії героїв перед нами розкриваються стосунки між батьками та дітьми, кримськими татарами та українцями, розбіжності між старшим поколінням та молодшим. Проте ця історія не просто про трагедію однієї родини – за нею криється біль цілого народу і сучасної ситуації в Україні загалом.

Своєю стрічкою Наріман Алієв піднімає теми, які турбують сьгоднішнє суспільство: війна на Донбасі, анексія Криму. Це авторська рефлексія на ці події: *«Звісно я намагаюся якось продискувати це в фільмі, тобто підняти теми, які мені важливі для того, щоб для себе їх проговорити, та, може, мати дискусію з глядачем з приводу того, що з нами сьогодні відбувається»*, зазначає режисер під час бесіди на радіо НВ.<sup>71</sup>

---

<sup>68</sup> Апостолова Л. «Фільм Нарімана Алієва «Додому» вийде в прокат у Китаї, Франції та Великій Британії», 2019 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://detector.media/production/article/168962/2019-07-15-film-narimana-aliieva-dodomu-vyyde-v-prokat-u-kytai-frantsii-ta-velykiy-brytanii/>

<sup>69</sup> Апостолова Л. «Фільм Нарімана Алієва «Додому» вийде в прокат у Китаї... [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://detector.media/production/article/168962/2019-07-15-film-narimana-aliieva-dodomu-vyyde-v-prokat-u-kytai-frantsii-ta-velykiy-brytanii/>

<sup>70</sup> Роуд-муві – сюжет та долі героїв розгортаються навколо подорожі.

<sup>71</sup> Радіо НВ: «Наріман Алієв: "Хотів би знімати романтичні комедії, але в мені немає стільки романтики та комедії"» (3:27-3:39) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www.youtube.com/watch?v=C4N-9b-YYIQ&ab\\_channel=%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D1%96%D0%BE%D0%9D%D0%92](https://www.youtube.com/watch?v=C4N-9b-YYIQ&ab_channel=%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D1%96%D0%BE%D0%9D%D0%92)

«Додому» допомагає ближче ознайомитися з менталітетом кримськотатарського народу – не всі українці знають, що вони є мусульманами – а це важливо, перш ніж будувати будь-які відносини у майбутньому. Далеко не всі знають, що кримські татари мають власну мову. Фільм, в свою чергу, проливає світло на ці важливі культурні аспекти національної меншини, допомагає глядачу дізнатися про них більше.<sup>72</sup>

Ми також підкреслимо вагомий аспект в опрацюванні та актуалізації проблематики – це контекст, в якому існує та з яким асоціюється меншина, що безпосередньо впливатиме та впливає на її інтеграцію в суспільство. Спираючись на літературу, де ми викривали способи, як культура може взаємодіяти з проблемою – в нашому випадку, кримських татар – розуміємо, на чому варто акцентувати, а чого краще уникати. Тобто потрібно говорити не тільки про наявні проблеми на кшталт біль, депортація, анексія Криму тощо – але й висвітлювати культуру меншини. Для того, щоб після перегляду фільму у глядача виникало зацікавлення та бажання окремо детальніше хоча б трішки пошукати інформацію про кримськотатарський народ.

Важливо, щоб інструменти культури, як фільм «Додому, не маргіналізували цілий народ, виключаючи його зі спільноти українців. І, як вже було згадано, Наріман Алієв намагається уникнути політизації свого твору, роблячи тему війни загальним фоном, на якому розгортаються події.

Отже, ідейність, яку закладає Наріман Алієв у проєкт: *«(...) показати кримських татар, в першу чергу, як людей. Тому що про кримських татар у нас навіть в публічному просторі переважно розмовляють з точки зору політичного*

---

<sup>72</sup> Радіо НВ: «Наріман Алієв: "Хотів би знімати романтичні комедії, але в мені немає стільки романтики та комедії"» (23:10-24:16) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www.youtube.com/watch?v=C4N-9b-YYIQ&ab\\_channel=%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D1%96%D0%BE%D0%9D%D0%92](https://www.youtube.com/watch?v=C4N-9b-YYIQ&ab_channel=%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D1%96%D0%BE%D0%9D%D0%92)

*контексту. Про людей як таких, про націю – мало що говорять. Мені хотілося б показати хто це такі за люди».*<sup>73</sup>

В одному зі своїх інтерв'ю, де режисер ділиться думками та ідеями, що огортають сюжет фільму, пролунало, що правду слід дізнаватися у глядачів: *«як вони сприйняли, що їм сподобалося, а що ні».*<sup>74</sup> Саме тієї правди і намагатимемось відшукати ми, аналізуючи глядацьке сприйняття стрічки.

### **3.2.Методологія**

Для повного розкриття дослідницького питання, використовуючи конкретний інструмент культури – кіно – ми, як вже згадувалось, проаналізуємо та подивимося на впливи закладених ідей у продукт та на їхнє зчитування аудиторією: наскільки вдалося проблематизувати та звернути увагу на кримськотатарське питання в Україні.

Для кращого та більш глибокого занурення у тему нам знадобляться якісні методи дослідження – серія глибинних інтерв'ю з глядачем. Адже нас цікавить не кількість (не) вподобань, а причини, враження, переживання, емоції та власні рефлексії респондента після перегляду стрічки. Ми намагатимемось знайти ті відповіді, які вдалося відчитати глядачу – автор може закладати будь-що, загалом, як і зазначає пан Наріман, важливо віднайти саме те, що з тієї купи кодів (війна, сімейні стосунки, конфлікт генерації, патріархальність, консерватизм, інтеграція, асиміляція, зіткнення культур тощо) вдалося декодувати читачу. Наскільки фільм є інклюзивним та може впливати на інтеграційні процеси національної меншини тут, сьогодні; які культурні аспекти кримськотатарської

---

<sup>73</sup> Радіо НВ: «Наріман Алієв: "Хотів би знімати романтичні комедії, але в мені немає стільки романтики та комедії"» (29:30-29:49)/2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www.youtube.com/watch?v=C4N-9b-YYIQ&ab\\_channel=%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D1%96%D0%BE%D0%9D%D0%92](https://www.youtube.com/watch?v=C4N-9b-YYIQ&ab_channel=%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D1%96%D0%BE%D0%9D%D0%92)

<sup>74</sup> Буцко Д. «Наріман Алієв про фільм "Додому", життя в Криму та успіх "Кварталу"» (39:00-39:10)/2020 [Електронний ресурс] – Режим доступу:

[https://www.youtube.com/watch?v=JGRY\\_yvclwo&ab\\_channel=LBTv](https://www.youtube.com/watch?v=JGRY_yvclwo&ab_channel=LBTv)

культури він нам відкриває; як будується взаємодія у стрічці між українцями та кримськими татарами; кому важливо дивитися таке кіно; що нового ми дізнаємося, на що надихає, а що залишає на подумати тощо – ключові питання, які допоможуть нам дослідити реакцію глядача.

Учасниками бесіди було обрано десятеро студентів (3-4 курсів) вікової категорії від 19 до 23 років. Вищі навчальні заклади та програми навчання враховувались не будуть з об'єктивних причин: по-перше, нашим завданням не є порівняння різниці між сприйняттям та віднаходження його витоків; по-друге – спираючись на аналіз, ми зможемо прослідкувати, що це аж ніяк не впливає на реакцію та рефлексію людини. Тож, ми обрали саме цю категорію молодого покоління, яке наразі перебуває або незабаром опиниться на особливому та вирішальному етапі життя – завершення ВНЗ. Це майбутнє, яке складатиме та творитиме нашу українську спільноту, опрацьовуватиме, ініціюватиме та, можливо, безпосередньо займатиметься цією проблематикою після випуску. Це наша свідомість, небайдужість та готовність до прийняття та співпраці у міжкультурній взаємодії.

Отже, це будуть напівструктуровані інтерв'ю у форматі оффлайн та онлайн бесіди. Опиратися будемо на вже згадані вище питання, які будуть гнучкими та змінюватися, розширюючи та доповнюючи діалог між інтерв'юером та респондентом в залежності від того, як буде розвиватися комунікація. Запис буде збережено з дозволу учасників дослідження та транскрибовано й збережено у додатках до цієї роботи.

### **3.3. Аналіз та інтерпретація результатів інтерв'ю. Враження після перегляду стрічки**

*«(...) це був перший і взагалі єдиний з всіх часів, коли я відвідувала кінотеатри момент, коли фільм закінчився і почалися титри – усі люди в залі, а зал був забитий, продовжували просто сидіти і дивитися. Для мене це було питанням*

– чи це їхній прояв поваги до того, що відбувалося у фільмі, чи це просто був час на обдумування. Це була як німа сцена. Зазвичай, коли щось класне відбувається на екрані, люди будуть аплодувати, вставати і розходитися, а тут вони просто овчки сиділи і мовчали».<sup>75</sup>

Пропонуємо трішки поділитися загальними враженнями, які виділяють респонденти після свого першого, а дехто й другого перегляду стрічки «Додому». Хочеться відмітити спільність у реакції на тему, яку проблематизує Наріман Алієв – враження актуальності кримськотатарського питання в Україні. Тобто глядач відчув зв'язок між реальністю на екрані та за його межами – це була історія не якогось фільму, що розповідає про якісь події за кордоном, це історія про наше з вами життя. *«Тому враження були сильні з цією причиною, тому що воно відгукується своєю реальністю повсякдення»*.<sup>76</sup>

Також для багатьох це був поштовх для подальших роздумів, для переосмислення свого місця та місця інших в цьому світі та в українському контексті зокрема. Поки проблема не торкається тебе та твоєї родини – її для тебе майже не існує. Стрічка робить її реальною та актуальною для своєї аудиторії, дозволяє співпереживати і розширює глибше контекст. Учасниця інтерв'ю на ім'я Вікторія зазначає, що після перегляду вона вперше замислилася і нагадала собі, що Крим – це не просто місце відпочинку, це місце проживання та батьківщина людей, цілого окремого народу. Виникає усвідомлення того, *«наскільки ж складно бути без свого місця та своєї корінної землі»*<sup>77</sup> у цьому світі.

#### **3.4. Кіно як інструмент для актуалізації та привертання уваги кримськотатарського питання в Україні**

---

<sup>75</sup> Інтерв'ю з Поліною, записане Ольгою Ільченко у м. Львів, 4.05.2021 (00:13-00:58)

<sup>76</sup> Інтерв'ю з Марією, записане Ольгою Ільченко у м. Львів, 29.04.2021 1:06-1:14

<sup>77</sup> Інтерв'ю з Вікторією, записане Ольгою Ільченко у м. Львів, 29.04.2021 (2:01-2:10)

Наступним й обов'язковим кроком в рамках інтерв'ювання – представити глядацьке розуміння кіно як інструмента для опрацювання цієї проблематики на прикладі фільму «Додому». Ми дізнавалися в респондентів їхнє ставлення до цього інструмента культури і наскільки вдало/не вдало він спрацьовує.

Перше, що відзначимо, учасники одногolosно збігаються в думках, що це найбільш дієвий сьогодні інструмент для актуалізації кримськотатарської проблеми, зокрема, в маси. Зрозуміло, мова не про орієнтування кінопродукту виключно на масового споживача – ні, адже тема досить серйозна і важка для сприйняття. Кожен з нас переживає чимало індивідуальних проблем і часто блокує те, що відбувається поза свого «маленького світу»: тобто інформація про проблеми окремих народів, навіть тих, що живуть з тобою по сусідству – часто залишається непоміченою й ігноруються. Але спосіб, яким промовляє до нас кіно – простий і ненав'язливий. За допомогою візуалізації, він мимоволі включає людину в контекст, навіть якщо вона до цього мало була ознайомена з проблематикою, і ненав'язливо розкриває історію та культуру національної меншини. Як звучить з вуст учасника бесіди: *«До перегляду фільму я розумів, що в нас є проблема, наприклад, з кримськими татарами, які повернулись сюди і їм потрібно якимось вливатися у суспільство наново. Але якимось не задумувався над тим, з якими саме проблемами вони можуть стикатися. Тому як на мене так, воно [кіно] відіграло роль на усвідомленні цієї травми»*.<sup>78</sup> Виходить, що в аудиторії є усвідомлення існування певної і чималої кількості людей, які ніяк не інтегровані у суспільство через всі ці події в Криму, Донецьку, Луганську. Отже, питання іммігрантів і кримських татар зокрема – відоме, але доволі поверхнево, якщо спиратися на результати бесіди.

Однак використовуючи кіно як інструмент для залучення й актуалізації проблематики кримських татар, важливо також пам'ятати про такий ризик як політизація продукту. Оскільки цей проект потрапляє на екрани не без допомоги

---

<sup>78</sup> Інтерв'ю з Владиславом, записане Ольгою Ільченко у м.Кривий Ріг, 3.05.2021 Влад (5:02-5:20)

фінансування і підтримки держави, ймовірність спотворення реальності та патріотизація героїв і ситуації може вплинути на картину всього сюжету. Одна з респонденток згадує цю наявну тенденцію в сучасних українських фільмах,<sup>79</sup> однак також заявляє, що це абсолютно не про фільм «Додому». Хоча у фільмі й був досить-таки кумедний епізод все ж таки легкої присутності «руки» Мінкульту, як зізнаються багато учасників бесіди: *«Потішив факт з тим, коли його [Мустафу] зупиняє поліція і вона не бере хабарів. Це було кумедно, бо держ.кіно фінансував проект (...) от лікарі такі нечесні й беруть хабарі, а поліція ні – в'ївся з посмішкою цей факт»*.<sup>80</sup> Як то кажуть, реформа була вдалою.

Як зізнається у своїх інтерв'ю Наріман Алієв вище, війна і окупація Криму – трагічне полотно для розвитку сюжету, проте це зовсім не ключові теми, які він просвітлює в своєму кіно.

У час нашого діалогу респондентка Анастасія також згадує, що особливість фільму в тому, що він показує кримських татар як реальних людей з реальними проблемами – *«і він робить цих людей реально ближчими до нас. (...) він не ідеалізує жодного з персонажів: він показує їхні реальні переживання, їхні ставлення до різних подій – зокрема, до російсько-української війни на Донбасі»*<sup>81</sup> (що, як вже згадувалось про ризики політизації стрічки з боку патріотизму не заангажує її). *«І це є дуже важливо зараз показувати реальних людей з реальними проблемами і з реальними поглядами, щоб ми знали з чим ми працюємо. Бо якщо уявляти, що от всі погані або, навпаки, от всі хороші і супер патріоти – з того нічого хорошого не вийде»*<sup>82</sup>

«Додому» пропонує нам познайомитися з історією та культурою цілого народу через трагедію, що також є свого роду хорошим інструментом впливу на глядача. Ми їм співпереживаємо, але це не просто гра на емоціях – це можливість відкрити для себе набагато глибші аспекти, що ховаються за словом «інтеграція».

---

<sup>79</sup> Інтерв'ю з Анастасією, записане Ольгою Ільченко у м.Кривий Ріг, 3.05.2021 (1:09-2:09)

<sup>80</sup> Інтерв'ю з Вікторією, записане Ольгою Ільченко у м. Львів, 29.04.2021 (19:40-20:19)

<sup>81</sup> Інтерв'ю з Анастасією, записане Ольгою Ільченко у м.Кривий Ріг, 3.05.2021 (3:10-3:22)

<sup>82</sup> Інтерв'ю з Анастасією, записане Ольгою Ільченко у м.Кривий Ріг, 3.05.2021 (3:56-4:13)

Як суспільству, що приймає і часто проголошує «Крим – наш», ми маємо розуміти, що півострів і ця категорія населення невід'ємні частини. Важливо розуміти, що важливо для кримських татар, *«за що вони готові боротися, за що вони готові їхати 2 дні з просто величезними проблемами, але головне, щоб виконати якусь там свою традицію – для нас це може здаватися незвичним, але своєю чергою, знайомить з тим, як це може бути для інших людей»*<sup>83</sup>.

Кіно також дає можливість глядачеві мимоволі асоціюватися з героєм, його переживаннями – він ставить себе на місце героя<sup>84</sup>. Ця думка є цінною і важливою в рамках взаємодії культури з цією темою. Необхідно *«зрозуміти й уявити, що всі втрати, які є на сході й після подій на Майдані, і викрадення, і зникнення в Криму – що вони відбуваються не тільки, як може здаватися, серед військових, які готові до цього, це їхня справа життя (...). Але насправді це відбувається з такими людьми як ми, у яких є близькі. І дуже дивно, що для українців все ще актуально почуття віддаленості від війни (...)*».<sup>85</sup> В кінці цитати лунає важлива думка, що, на жаль, влучно характеризує настрій частини нашого суспільства – та й в цілому часту проблему серед приймаючої сторони – почуття відчуженості від кричущих проблем поруч, за твоїм вікном.

Отже, кінематограф – один з найкращих способів донесення проблеми на широку аудиторію. *«Ми маємо дивитися для того, щоб це обговорювати і розуміти інших людей. Тому що ми в своїй бульбашці, ми в своєму суспільстві, ми часто не перетинаємося з іншими групами і фільми допомагають нам зрозуміти як це – бути іншим, жити іншим життям»*.<sup>86</sup>

---

<sup>83</sup>Інтерв'ю з Іллею, записане Ольгою Ільченко у м. Львів, 5.05.2021(2:12-2:35)

<sup>84</sup>Інтерв'ю з Вікторією, записане Ольгою Ільченко у м. Львів, 29.04.2021 (2:52-3:32): «(фільм) розповідає, насправді, про болючі тематики (...) і глядач, коли дивиться, він бачить всі ці інтер'єри і місця, які показані у фільмах - це не якісь американські блокбастери, які дистанційні та далеко. А це те, що є у нас на щоденній основі. І таким чином глядач себе асоціює себе з цим фільмом і перебуває ближче до цих ситуацій і (...) тема самого фільму болюча й актуалізується для нього більше».

<sup>85</sup>Інтерв'ю з Ією, записане Ольгою Ільченко у м. Львів, 1.05.2021 (2:15-2:54)

<sup>86</sup>Інтерв'ю з Марією, записане Ольгою Ільченко у м. Львів, 29.04.2021 (10:00-10:19)

### 3.5. Актуальність в рамках українського контексту

Фільм «Додому» нагадує нам про багатонаціональність нашого суспільства, і що хоч ми і ділимо одну територію та маємо схожі погляди й проблеми (сімейних відносин, проблема війни та втрати тощо), проте – ми також різні, з різними підходами до життя і різною культурою. *«(...) цей фільм допомагає побачити цю різноманітність. Це цікаво, тому що одночасно і різноманітність і відмінність, але водночас – однаковість. Тому що у нас у всіх одні й ті самі питання».*<sup>87</sup> А головний акцент стоїть на тому, що не всі меншини, кримські татари в тому ж числі, відчують себе в безпеці та повноправними членами суспільства з рівними правами й повною участю в його житті.

*«Насправді в нас, якщо це можна так грубо сказати, існує поляризація суспільства. Ми все більше шукаємо точки різності для того щоб, умовно, розділитися. А все менше шукаємо спільне і думаємо як нам з нашим різним знайти спільне і разом жити нормально. Тому ця проблематика кримськотатарського народу і ця історія дуже допомагає зрозуміти, що на душі в тих людей, і як в чомусь ми можемо допомогти, в чомусь ми спільні, в чомусь ми різні – і це нормально. Просто треба це розуміти і знати»*<sup>88</sup>.

Своєю актуальністю фільм не дистанціює глядача від подій, які змальовуються у стрічці. Він, навпаки, нагадує про наявні процеси в українському суспільстві та пропонує їх до розгляду. Історія приватної родини в уособленні болю та трагедії кримськотатарського народу досі лишається актуальною навіть фактично після двох років від її випуску. Отже, проблеми переселення, пошуку притулку, дискримінації, невизнання, ксенофобії, прийняття, самоідентифікації – все ще є актуальними для нашого контексту. Тому це *«дуже яскраве нагадування про сучасну ситуацію, тобто війна триває і досі є люди, які через це не визначилися зі своєю ідентичністю»*,<sup>89</sup> бо фільм тебе повертає до реалій

<sup>87</sup> Інтерв'ю з Марією, записане Ольгою Ільченко у м. Львів, 29.04.2021 (3:56-4:07)

<sup>88</sup> Інтерв'ю з Іллею, записане Ольгою Ільченко у м. Львів 5.05.2021 2:58-4:01

<sup>89</sup> Інтерв'ю з Полею, записане Ольгою Ільченко у м.Кривий Ріг, 4.05.2021 (3:50-4:24)

України, пояснюючи що наразі є важливим, актуальним та болісним, на що треба звернути увагу та про що ще треба подбати.

Отже, стрічка формує усвідомлення того, що наша країна є багатонаціональною – і в цій змішаності важливо розуміти кожну сторону взаємодії, їхні інтереси, біль та погляди.

### **3.6. Зіткнення культур – взаємовідносини між українцями та кримськими татарами у стрічці**

У черговому діалозі з режисером фільму охоплюється наступна тема: чия ж це тоді проблема, що в суспільстві існує неприйняття, упереджене ставлення й інші фактори, що є підґрунтям конфлікту і перешкоджають гладкої інтеграції. Можливо, «Це проблема нашої влади?» – цікавиться інтерв'юерка. На що отримує наступне: «Проблема нашого суспільства, що ми думаємо «як же там щось відбувається погано?» (...) – а що ми зробили, щоб тут було добре? А владу – хто обирає?»<sup>90</sup>

*«Мені так здалося, що весь фільм в цьому зіткненні один одного ніхто не розумів. Тобто там, не знаю, в лікарні він просить, щоб його швидше видали, а цей лікар там цей туди-сюди, і прийшлося дати йому хабаря. Потім як машину ремонтували, то там теж він дуже затягував, якісь там проблеми виникали. Тобто весь фільм, коли вони зустрічаються, народи – український і кримськотатарський – весь час конфлікт через нерозуміння один одного. Не те, щоб просто якийсь конфлікт хтось когось образив, а просто через нерозуміння що для кого важливо»<sup>91</sup>.*

Ми це спостерігаємо протягом усього фільму – як цінності одного народу нівелюються та нехтуються з боку іншого. Один з респондентів згадав яскраву

---

<sup>90</sup> Буцко Д. «Наріман Алієв про фільм "Додому", життя в Криму та успіх "Кварталу"» (1:04:53-1:05:08)/2020 [Електронний ресурс] – Режим доступу: [https://www.youtube.com/watch?v=JGRY\\_yvclwo&ab\\_channel=LBTV](https://www.youtube.com/watch?v=JGRY_yvclwo&ab_channel=LBTV)

<sup>91</sup> Інтерв'ю з Іллею, записане Ольгою Ільченко у м. Львів, 5.05.2021 (5:39-6:31)

сцену такого зіткнення, і вона стосувалася зустрічі з ремонтником, який, коли ремонтував машину, ненароком згадував свою молодість і поїздки до Криму: *«Ой я теж там був, в Криму, в Алушті, і ми там купалися...»* – і видно, як це все дратує кримських татар, тому що для них це не місце якого відпочинку, куди вони приїжджають. А їхній дім. Мені здається, багато українців це так сприймають, що от це море, можна туди приїхати і байдуже, що забрали».<sup>92</sup> І це слушне зауваження, що насправді прозвучало не з єдиних вуст учасників інтерв'ю, де Крим – це часто про чебуреки та курорт. На жаль, багато хто продовжує і сьогодні мислити в подібному напрямку. Зауважимо, що в цьому інтерв'ю дуже цінним є спостереження переосмислення та зміни сприйняття кримськотатарського народу в контексті України, на що саме й наштовхує проєкт «Додому» Нарімана Алієва (детальніше ми це розглянемо в наступних частинах).

Якщо переносити ситуацію з екрану на реальність, то насправді ця тема виводить нас на ще один рівень – наше суспільство в більшій мірі не готове сприймати «інших». *«Я думаю, що в українців упереджене ставлення не лише до кримських татар, а до народів азіатський і до казахських національностей»*<sup>93</sup>. Фактори можуть бути різними: війна за часів радянського союзу, розпад СРСР, внутрішні конфлікти, що спричиняли імміграції великої кількості людей до України в тому числі. Все це створювало умови, за яких мігранти мусили гуртуватися між собою задля виживання: хтось маргіналізувався, хтось ні. *«Тому я не думаю, що більшість українців якось взагалі можуть відрізнити кримського татарина від армянина чи ще когось»*<sup>94</sup>. *«Я не думаю, що вони на цьому рівні рефлексують. Бачать, що не схожий на людей, з якими я взаємодію щодня – значить – я не буду йому довіряти»*<sup>95</sup>.

---

<sup>92</sup> Інтерв'ю з Юлею, записане Ольгою Ільченко у м.Кривий Ріг, 3.05.2021 (10:05-10:35)

<sup>93</sup> Інтерв'ю з Юлею, записане Ольгою Ільченко у м.Кривий Ріг, 3.05.2021 (8:40-9:24)

<sup>94</sup> Інтерв'ю з Юлею, записане Ольгою Ільченко у м.Кривий Ріг, 3.05.2021 (9:34-9:40)

<sup>95</sup> Інтерв'ю з Юлею, записане Ольгою Ільченко у м.Кривий Ріг, 3.05.2021 (9:52-10:02)

Тому важливо піднімати дискусію на такі теми, позаяк в українському світі, зокрема, все ще існують упередження або ж повне ігнорування волаючих проблем. У сучасному світі, де міграція, як ми з вами вже розглянули, давно невіддільна частина нашого життя, вона неминуча – це дикість гостро й різко реагувати на представників інших національностей, народів, не приймаючи їхні інтереси та бажання на спільне й мирне співіснування в рамках цілісної держави.

Проте стрічка так само вдало показує, що упереджене ставлення йде, насправді, з обох сторін взаємодії. *«Що зі сторони українців, що зі сторони кримських татар – ніби це якесь замкнуте коло, поки хтось не зробить крок вперед з цього кола, то воно так і буде крутитися».*<sup>96</sup> Цінна ремарка, адже в будь-якому діалозі є дві сторони, які обидві мають бути залучені за зацікавлені у його побудові.

Таким чином, цей погляд (в значенні фільму) на таку взаємодію дуже цінний, хоча б тому, що ми його отримуємо не від стороннього спостерігача, а від реального представника кримськотатарського суспільства, який рефлексує і розповідає нам про реальний досвід і бачення ситуації як інсайдера. *«Важливо те, що люди, які живуть в Україні, вони говорять про питання, з якими вони зустрічаються на щодення. І тому цей фільм так відгукується, тому що він про наше життя. Про те, як ми зустрічаємося з проблемою і намагаємося її подолати. Тому що те, що відбувається в Україні не повторюється закордоном – у Польщі свої питання. (...) І більше того, в Криму так само своя унікальна ситуація. І ми не можемо її зрозуміти, наприклад, сидячи в Києві. І тому так важлива людина, у якої є власний досвід і яка походить з цього ком'юніті, щоби вона розказувала свою історію».*<sup>97</sup>

### **3.7. Вплив стрічки на ставлення до спільноти кримли**

---

<sup>96</sup> Інтерв'ю з Анастасією, записане Ольгою Ільченко у м. Кривий Ріг, 3.05.2021 (18:20 -18:34)

<sup>97</sup> Інтерв'ю з Марією, записане Ольгою Ільченко у м. Львів, 24.04.2021 (6:40-7:21)

Наразі подивимося як фільм «Додому» впливає на ставлення до кримських татар після перегляду стрічки і чи різниться воно (ставлення) від того, яким було до ознайомлення з кіно. Представлені ідеї розділимо на дві категорії – тих, хто апріорі не зустрічався і особливо не був ознайомлений з кримськотатарською проблематикою, і тих, хто більше знає за їхню проблему.

Цікавим і важливим спостереженням у контексті цього питання ділиться респондентка на ім'я Вікторія:

*«Мені відкрився абсолютно новий культурний пласт з нової точки зору, про який я ніколи не думала. І для мене кримські татари – це було щось супер етнічне, дуже стигматизоване (...) тобто якесь перебільшене та не сучасне. Для мене це було скоріше як сприйняття етнічної групи, ніж комплексно групи населення частини України. Частиною України зі своїми сприйняттями, ідеологіями, національностями. Тобто воно було не комплексним, не глибоким, а виключно поверхневим і простим»<sup>98</sup>.*

Тобто тут ми бачимо, як цей мистецький проект просвітлює і змінює погляди людини щодо проблематики. Наступний коментар належить Юлії, яка акцентує, що фільм допоміг глибше «проникнутися на момент перегляду долею цих людей і зайвий раз подумати про них. (...) Тому що побачила в фільмі історію живих людей, поставила себе на їхнє місце. Більше глибоко воно заторкнуло мене».

Поліна ж, яка і до перегляду була вже ознайомлена з цією проблемою, знову акцентує, що цей фільм, як нагадування про існування народу з власними принципами життя, які ще накладаються на інші контексти.<sup>99</sup> Її ставлення не змінюється: питання як було болючим та актуальним, таким і залишається – просто сюжет фільму нагадує про себе та ставить серйозний акцент.

Загалом більшість учасників були ознайомлені з узагальненими фактами про проблему кримськотатарського народу і до перегляду фільму з їхнього боку не

---

<sup>98</sup> Інтерв'ю з Вікторією, записане Ольгою Ільченко у м. Львів, 29.04.2021 (11:33-12:23)

<sup>99</sup> Інтерв'ю з Полею, записане Ольгою Ільченко у м. Кривий Ріг (6:32-7:09)

було упереджень або якогось негативного ставлення до спільноти кримли. *«Але після фільму вони стали ніби якісь так ближче, якщо так можна сказати. Тобто ти розумієш, що це не якісь люди «х», якісь невідомі – а це люди з історією, з купою проблем і дуже багато проблем є спільними для різних людей, не зважаючи на те звідки ти. Тобто це якась відбулась для мене персоналізація цих людей, які проживають в Криму, або які були вимушені його покинути»,<sup>100</sup>* – ділиться Анастасія. В той самий час Ія наголошує, що теж знайома з окремими сюжетами проблеми на кшталт переселення та депортації, але її сприйняття зазнає змін зі сторони розуміння того, *«як вони (кримські татари) знаходяться та співіснують разом з нами в одній країні, в одній культурі»<sup>101</sup>*.

В рамках бесіди хочеться ще процитувати одну цікаву історію, якою з нами люб'язно ділиться Ілля. Вона стосується різниці сприйняття кримських татар безпосередньо до перегляду і вже після:

*«Я думаю, що точно є (різниця). В мене є знайомий Мустафа Бекіров, він кримський татарин. І до речі, головного героя фільму теж звати Мустафа Бекіров. Ми вчилися і жили разом в УАЛі і насправді його якісь там традиції, щось він там розказував про якийсь (...) – це було дуже смішно. Ми реально сміялися з цього, і для мене це здавалося якимось таким, типу, а щось собі придумали і забавляються. Хоча він досі серйозно нам це говорив, але це якось не так сприймалося. А вже після фільму, я якось так осмислив всі його слова і вони стали такими важливими, знаєш. Просто коли тобі просто людина говорить, то ти не можеш це відчувати, як коли ти бачиш це як трагедію, через фільм».*

### **3.8. Знайомство з кримськотатарською культурою**

Після того, як ми подивилися як змінюється і доповнюється розуміння та ставлення респондентів до ситуації з кримськими татарами на шляху їх інтеграції

---

<sup>100</sup> Інтерв'ю з Анастасією, записане Ольгою Ільченко у м. Кривий Ріг, 3.05.2021 (8:14-8:40)

<sup>101</sup> Інтерв'ю з Ією, записане Ольгою Ільченко у м. Львів, 1.05.2021 (5:40-6:46)

на прикладі стрічки Нарімана Алієва, нам буде корисно дізнатися, наскільки добре глядач був знайомий з культурою народу до перегляду, і які аспекти культури відкриваються йому вперше.

Цікавим зауваженням є факт, що тільки після анексії Криму взагалі виникає питання про існування цілого окремого народу як кримські татари. Вікторія чесно зізнається, що раніше ніколи не думала про існування цієї етнічної групи в Криму, яка теж має свої потреби, бажання та інтереси. *«Тобто я знала, що у них є мова, чисто через те, що у нас була можливість ЗНО здавати кримськотатарською (...) Але для мене це ніколи не було приводом подумати про кримських татар, про територію як не частину України, як не курорт. (...) для мене ця місцевість оживала тільки на літо і тільки на ті пару тижнів, коли я їздила в табір або з батьками відпочивати»*.<sup>102</sup>

Фільм, своєю чергою, актуалізує проблему та допомагає глядачеві побачити дійство зсередини, перейнятися долею героїв. Він дає можливість зрозуміти як це – не мати свого місця; домівки, куди ти не можеш повернутися, домівки, яку в тебе вже відбирали і, нарешті повернувшись, відбирають знову. *«Коли для твоєї родини, для твого ком'юніті взагалі так важлива земля і твій рід, і коли в тебе забирають цю землю – наскільки ти відчуваєшся без місця, в тебе немає свого дому. І це через весь фільм показується (...), те що тебе так легко насправді обдурити або побити, те що немає жодного захисту і в тебе немає власної землі»*<sup>103</sup>.

Учасники інтерв'ю відзначили також різкість і консерватизм персонажа Мустафи (батька), що проявляється у прив'язаності до традицій, до землі. І це дуже важлива та характерна ознака для опису кримськотатарської громади, адже, як акцентує Алім Алієв, завданням на сьогодні є ще розбудова мостів для комунікації між кримськими татарами та кримськими татарами. Тобто між

---

<sup>102</sup> Інтерв'ю з Вікторією, записане Ольгою Ільченко у м. Львів, 29.04.2021 (15:26-16:20)

<sup>103</sup> Інтерв'ю з Марією, записане Ольгою Ільченко у м. Львів, 29.05.2021 (17:43-18:15)

консервативною частиною суспільства та представниками модерну, «тими, хто живе в Криму, і тими, хто ні».<sup>104</sup>

Фільм якраз робить на цьому акцент, і добре, що його зчитують: правда для декого це може здатися суто негативною рисою батька Аліма (молодшого сина), якщо глядач потім не ознайомитися з інтерв'ю та рецензіями автора на цю тему. Хоча з нашими учасниками грамотне декодування відбувається: *«Для цього батька Крим, як дім, був настільки важливий, що він готовий був сам померти, щоб захоронити там сина. Це для молодшого покоління не так. Двоє синів переїхали в Київ і старший там воював за країну, і Коран не був такий важливий. А для тата це прямо як зовсім інше покоління, зовсім інший підхід. Я думаю, що для багатьох кримських татар, які старшого віку, для них територія свого дому супер важлива, що вони готові там далі жити, хоча після окупації Криму стало набагато важче»*.<sup>105</sup>

Знову повертаємося до інтерв'ю з паном Наріманом, де він говорить, що своїм твором намагався проговорити тему консерватизму та показати, наскільки для його народу важливо зберегти ідентичність, не асимілюватися.<sup>106</sup> Адже саме завдяки консерватизму їм і вдалося зберегтися як нації.<sup>107</sup> Тому для старшого покоління дійсно може бути характерна та різкість, що відштовхує глядача в Мустафі.

*«Алім якраз і показує цю частину набагато ширшого суспільства, коли він вливається у нього є місце серед сучасного суспільства. А його батько*

---

<sup>104</sup> Трегуб Г. Український тиждень: «Алім Алієв: «За останні п'ять-шість років кримськотатарської літератури, перекладеної українською мовою, стало в рази більше, ніж за чверть століття», 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/Culture/251485>

<sup>105</sup> Інтерв'ю з Юлею, записане Ольгою Ільченко у м. Кривий Ріг, 3.05.2021 (13:10-14:37)

<sup>106</sup> Слободяник Д. Vogue: «Режисер Наріман Алієв про дебютний фільм «Додому», «Оскар» і сімейні цінності», 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vogue.ua/ua/article/culture/kino/rezhisser-nariman-aliev-o-filme-dodomu-seme-i-konservatizme-krymskih-tatar.html>

<sup>107</sup> Сліпченко К. ««Додому»: кіно, якому пів години аплодували на Одеському кінофестивалі», 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20190716123918/https://hromadske.ua/posts/dodomu-kino-yakomu-piv-godini-aploduvali-na-odeskomu-kinofestivali>: «Я нікого зі своїх героїв не оцінюю. Для покоління моїх батьків збереження традиції було засобом повернути свій дім своєю землею. У фільмі я хотів показати різницю між поколіннями, які повернулись до Криму і поколінням, яке там виросло»

*представляє ту категорію людей, які є більш закриті у своєму ком'юніті. І просто важливо розуміти, що це ок, що таке є».<sup>108</sup>*

Респонденти погоджуються з тим, що це кіно чимало світла проливає на багато культурних аспектів кримли. Для багатьох було відкриттям, що кримські татари сповідують мусульманство, або що у них є власна мова. «(...) вона (стрічка) в будь-якому разі відкриває ближче, навіть для тих, хто щось знав. (...) Але там був такий момент, де, наприклад, він приїхав і питає, де Коран у жінки свого сина – і вона не знає, де Коран. І в нього просто розривається шаблон – як же так, що син, кримський татарин, не знає, де Коран. У нас, насправді в культурі християн немає такого, що Біблія є – вона є важливою, але не такою як Коран у мусульман. Так само я не знав про культуру, точніше про традицію поховання. Тобто чого ж вони спішають – а спішають того, що треба дуже швидко поховати до світанку. І це теж дуже цікава традиція, яку я, наприклад, не знав до того».<sup>109</sup>

Таким чином, спираючись на результати інтерв'ю, ми доходимо висновку, що ідеї, які закладає від початку в текст Наріман Алієв – а саме, як ми розглядали вище, це знайомство з культурою та особливостями народу, в тому числі – глядачеві вдається зчитати та виокремити щось для себе.

### **3.9. «Додому» – маргіналізує чи робить ближче**

Наступний важливий крок полягає в тому, щоб дізнатися у наших глядачів, чи потрапляє фільм «Додому» під ризики маргіналізації меншини крізь призму культури. Ми дізнаємося, як побачене на екрані впливає на ставлення до кримли в сенсі їхнього сприйняття: робить ближче або ж, навпаки, більше виділяє і тим самим виключає їх з українського суспільства.

---

<sup>108</sup> Інтерв'ю з Марією, записане Ольгою Ільченко у м. Львів, 29.04.2021 (4:55-5:16)

<sup>109</sup> Інтерв'ю з Іллею, записане Ольгою Ільченко у м. Львів, 5.05.2021 (8:19-10:28)

І знов одноголосно учасники інтерв'ю доходять висновку, що фільм зовсім не виділяє і не політизує народ. Він не акцентує увагу виключно на його болі та стражданнях, але при цьому викликає емпатію та симпатію до його представників. Кіно відкриває вікно в їхній світ, в їхню культуру, викликаючи до них інтерес. Олег твердо заявляє, що «Додому» спільноту кримли «робить ближчою. Знаєш, все, з чим ми ознайомились, побачили, а тим більше за рахунок фільму – ми це пережили насправді. І пережили в таких (...) для мене це не те що приємних, але за рахунок фільму в мене побудувалась якась емпатія до кримських татар, тому точно не маргіналізує, а тільки навіть більше викликає краще розуміння».<sup>110</sup>

Представимо тут ще одну думку нашого учасника Іллі, який вище вже ділився своєю особистою історією дружби з представником кримськотатарського народу. І він, як ви пам'ятаєте, згадував, наскільки дивно сприймати серйозні речі для його знайомого, але такі кумедні для інших. Було присутнє це нерозуміння між двома різними культурами, яке нівелювало цінності та значення однієї в очах іншої.

*«Чесно кажучи, я думаю, що робить ближчою. Просто от було два питання назад, чи змінилася моя думка про кримських татар взагалі після фільму, коли ти дивишся фільм, то ти ніби проживаєш життя цієї людини, головних героїв. І просто, коли тобі хтось говорить про якісь проблем, то це одне, а коли ти дивишся через головного героя весь фільм, то ти ніби проживаєш все його життя, і тобі набагато легше включити емпатію і поставити себе на його місце, бо по суті, ти весь фільм на його місці. І тому, коли ти це все проживаєш, то для тебе вони стають ближчими, бо це як частина тебе, якщо так можна сказати».*<sup>111</sup>

---

<sup>110</sup> Інтерв'ю з Олегом, записане Ольгою Ільченко у м. Львів, 11.05.2021 (6:00-6:29)

<sup>111</sup> Інтерв'ю з Іллею, записане Ольгою Ільченко у м. Львів, 5.05.2021 (6:47-7:51)

Тобто ми бачимо це вагоме значення, яке вдається стрічці розкрити та привнести в наш діалог культур. Цей приклад здається особливо унікальним і цінним в рамках нашого дослідження.

### **3.10. Про самостійний пошук та більше заглиблення у тему**

В рамках дослідження також важливо дізнатися вплив фільму на подальший розвиток дискусії в цій тематиці – чи надихає він на самостійний пошук більшої інформації про кримськотатарський контекст.

Опираючись на відповіді, ми бачимо, що так, зрезонувало: *«Фільм змушує. Ти не думаєш «ой а чи моє про це подумати і таким-то займатись» – ні. В тебе немає іншого вибору, тому що ти це все побачив і пустив всередину себе, собі в душу».*<sup>112</sup>

Респонденти (більшість), як мінімум, зацікавилися цією проблематикою більше – хтось став шукати інформацію про сучасний контекст, хтось повернувся до історії 1944 років. Фільм сприяє появі та підвищенню зацікавлення у дослідженні культури меншини, сучасних проблем, болісного минулого.

*«Я після того фільму, пам'ятаю, вийшов і на наступний день підписався на фейсбуці на сторінку, і мені було цікаво побачити трактування трошки більше. Скажімо, я не почав робити глибинний аналіз їхньої культури чи щось такого. Але я пам'ятаю, що я шукав критику, якесь пояснення тої кінцівки, чому це так задумано. Бо все ж таки фільм, як мінімум, залишає після себе закрите запитання і ти як мінімум шукав думку тих, хто створював цей фільм, чому таке закінчення. Я їх більше почав розуміти, я думаю, це, напевно, один із найважливіших посилів, які задумались на виході з фільму».*<sup>113</sup>

---

<sup>112</sup> Інтерв'ю з Поліною, записане Ольгою Ільченко у м. Кривий Ріг, 4.05.2021 (13:30-14:42)

<sup>113</sup> Інтерв'ю з Олегом, записане Ольгою Ільченко у м. Львів, 11.05.2021 (10:10-11:16)

### 3.11. Кримські татари – хто вони

Підсумовуючи розмову, ми попросили кожного учасника поділитися певним асоціативним рядом, який у них виникає при згадуванні про кримськотатарський народ після кінофільму.

*«Після перегляду кримські татари для мене асоціюються з звичаями, з вірою, з силою і внутрішньою і фізичною, з прив'язкою до місця, з чесністю, з особливим зв'язком і між собою, і землею, і богом»,<sup>114</sup>* – підсумовує наш діалог Поліна.

Примітно, що повторювалися і звучали думки про те, що в першу чергу на екранах перед нами і за його межами – люди, такі ж прості, як і ми з вами. Люди зі своїми принципами, з рядом проблем і турбот. Якщо пам'ятаєте, це було якраз-таки однією з задач режисера – показати кримських татар як людей і розповісти, що це за люди.

*Марія: «Це люди, яких би я не називала кримськими татарами. Це люди. Після перегляду цього фільму, в мене забралася ця назва «кримські татари» і ком'юніті стало для мене просто людьми».*<sup>115</sup>

*Анастасія: «Це люди як ми, які мають свої принципи, свої традиції. Вони є чудові, дуже глибокі, і з якими ми можемо ділити набагато більше, ніж просто територію. Тобто як я вже згадувала, ці люди не є якісь далекі, вони такі самі як ми».*<sup>116</sup>

*Юлія: «В першу чергу це люди, які переживають складні часи зараз, яким потрібна наша увага і підтримка. Які є частиною і України, і української культури і нації. Дуже мені боляче за них, за те, що відбувається в Криму. За всіх людей, що сидять у в'язниці ні за що, за їх сім'ї».*<sup>117118</sup>

---

<sup>114</sup> Інтерв'ю з Поліною, записане Ольгою Ільченко у м. Кривий Ріг, 4.05.2021 (15:11-16:05)

<sup>115</sup> Інтерв'ю з Марією, записане Ольгою Ільченко у м. Львів, 29.04.2021 (19:00-19:30)

<sup>116</sup> Інтерв'ю з Анастасією, записане Ольгою Ільченко у м. Кривий Ріг, 3.05.2021 (14:30-14:52)

<sup>117</sup> Інтерв'ю з Юлею, записане Ольгою Ільченко у м. Кривий Ріг, 3.05.2021 (18:28-18:49)

<sup>118</sup> Інтерв'ю з Юлею...: «Дуже хочеться, щоб Крим повернувся у склад України і ми знов були разом і могли якимось більше впливати на їхню долю і допомагати їм розвивати свою культуру і життя далі, а не так як зараз відбувається». (18:50-19:20)

Тобто ми бачимо як ярлик «кримські татари» відділяється від сприйняття їхнього суспільства як чогось маргінального й зовсім іншого. Але ще в нашій бесіді прозвучала одна цінна зауваження від Олега, де він говорить, що кримські татари – *«Інші – оце важливо, бо я згадую їхню мову і таке інше. Інші, але не чужі. Ось так»*.<sup>119</sup> І ось під цим «інші» нам якраз і показують хто то такі за люди, розкриваючи їхню культуру та цінності.

### **3.12. Кому важливо подивитися це кіно**

В рамках інтерв'ю нам також важливо було дізнатися думку учасників про те, кому ж все-таки важливо дивитися таке кіно та чому.

І тут ми зустрічаємо схожі думки щодо того, що цей культурний продукт важливий для українського контексту й громадянам і, відповідно, всім, хто асоціює себе з країною. Хоч спочатку з вуст учасників звучить досить абстрактна відповідь на кшталт «дивитися всім», розвиваючи бесіду ми можемо виділити наступні зауваження.

Перше, оскільки сама проблематика не так часто обговорюється у медіа *«і спитати пересічну людину на вулиці, що вона про це знає – вона нічого про це не знає»*,<sup>120</sup> фільм має чималу роль у просвітленні глядача щодо ситуації кримських татар і робить їхню проблему ближче.

Друге, це те, що фільм обов'язковий до перегляду людям, які займають активну позицію в Україні. Тобто люди, які в майбутньому будуть ініціювати, займатися, привертати увагу й актуалізувати проблему кримських татар для суспільства.

Третє, важливо, щоб люди, які проживають на окупованій території й ті, хто мав нещастя її покинути, теж мали доступ до перегляду: *«Було би дуже потрібно, щоб ті люди, які зараз в Криму, і які не хочуть покидати свою домівку, але*

---

<sup>119</sup> Інтерв'ю з Олегом, записане Ольгою Ільченко у м. Львів, 11.05.2021 (12:11-12:20)

<sup>120</sup> Інтерв'ю з Юлею, записане Ольгою Ільченко у м. Кривий Ріг, 3.05.2021, (3:55-4:08).

*водночас не хочуть знаходитися в окупації агресора – було би дуже добре, якби вони побачили цей фільм зрозуміли, що про них говорять і це важливо. Що про них не забули і вони все ще з нами»<sup>121</sup>. У нашому міжкультурному діалозі надважливо, щоб друга сторона могла відчутти підтримку та відкритість нашого суспільства до прийняття і готовності допомогти.*

Четверте, в рамках ознайомчих та освітніх програм здійснити показ фільму «Додому». Наприклад, мова була про школу і про те, чи варто зобов'язувати дітей до перегляду такого кіно. Зрозуміло, ні ми, ні наші учасники діалогу не є фахівцями освітньої сфери, і ми не можемо враховувати всі ризики. Але така пропозиція досить цікава і, якщо грамотно упакувати продукт, подаючи його ненав'язливо в рамках певного курсу – як ідея має право бути.

*«Але от, реально, учням старших класів, молодим людям, які закінчили університет. Я думаю, важливо побачити цей фільм обов'язково (...) це певний асоціативний ряд: ти починаєш після фільму краще розуміти кримських татар як нац. меншину, але ти ж починаєш задумуватися не тільки про них – в нас є й інші національні меншини. Тому я думаю, що це просто для зміни мислення і побачити з іншої сторони – це точно не зашкодить, а може бути і корисно».<sup>122</sup>*

Загалом, учасникам інтерв'ю було дуже цінно побачити цей погляд зсередини – це унікальний доступ та можливість відкрити й актуалізувати для себе нагальні питання, які оточують нас щодня.

Перед тим, як ми перейдемо до висновків, ще хочу згадати один цікавий, але не менш важливий момент, який нам пропонують розглянути у фільмі – зустріч юного кримського татарина (Аліма) та юної українки. І це *«показує оцей перехід, що, окей, ми не упереджено ставимось один до одного, ми просто сприймаємо один одного як людей, перш за все»*, зауважує Анастасія. Дійсно, нам ніби

---

<sup>121</sup> Інтерв'ю з Анастасією, записане Ольгою Ільченко у м. Кривий Ріг, 3.05.2021 (4:34-4:56)

<sup>122</sup> Інтерв'ю з Олегом, записане Ольгою Ільченко у м. Львів, 11.05.2021, (13:23-14:19)

показали цю можливість взаємодії на рівні молодого покоління обох сторін у пошуках знаходження спільної мови та вибудовування діалогу.

## ВИСНОВКИ

Ми вже знаємо, що міграція – невіддільна частина нашого повсякдення, і саме тому вона вимагає пильної уваги та переосмислення у деяких своїх підходах. Наприклад, її маргіналізація новоприбулих і негласний розподіл на класові, расові та інші категорії – є віджилими та не актуальними в сучасному контексті. Від цього залежить наша майбутня взаємодія один з одним, адже на ґрунті нерозуміння все більше розростаються конфлікти та погіршується зв'язок.

Тому гіпотезою моєї роботи є те, що саме з боку культури ми можемо досягнути поліпшення в адаптації мігрантів у суспільство – адже її інструменти мають значний вплив на ці процеси.

Я доходжу висновку, що так, культура має значний вплив. Ми це бачимо й у теоретичній частині на прикладі світового досвіду, коли йдеться про те, що продукти мистецтва та література в тому числі можуть створювати окремі світи, де поняття громадянина світу більш ніж реальне, що дає відчуття гібридної приналежності. Також коли мова про пост-міграційні театри, що дають можливість артистам-мігрантам говорити про негласну сегрегацію в суспільстві, звертатися до глядача та взаємодіяти з ним. Ми ще виділяли інструменти, за допомогою яких побудова діалогу буде найбільш вдалою й ефективною, наприклад, дискусії та майстер-класи в час і після вистави. Театр в цілому виступає майданчиком для міжкультурної взаємодії. Не можна тут знову не згадати унікальний приклад дружби та знайомства ізраїльського хореографа та сирійського біженця-танцюриста – два представники ворожих країн знаходять спільну мову за допомогою мистецтва.

Тобто на багатьох прикладах у нашій роботі ми спостерігаємо важливість і цінність симбіозу культури з міграційною тематикою. Ми бачимо, як вона допомагає невеликими кроками вибудовувати шлях до взаєморозуміння і спрощення адаптації переселенців в суспільстві. А від розуміння і мирного

настрою приймаючої сторони залежить чимало чинників. На прикладі проведених нами інтерв'ю, ми ще раз в цьому переконуємося.

«Додому» розкриває головні культурні цінності суспільства кримли та допомагає глядачеві через візуалізацію перейнятися і приміряти на себе роль героїв фільму. Такий метод ефективний і сприяє розвитку емпатії у глядача. В душу западає й те, що ні образи, ні сцени, ні ідеї, ні діалоги, ні сама ситуація, в якій опиняються персонажі фільму – не перебільшені.

Тобто ідея Нарімана Алієва показати реальних, справжніх і звичайних людей спрацьовує. Фільм не ділиться на правих і неправих – ми всі люди, нам всім властиві помилки. Ви пам'ятаєте з інтерв'ю, як у глядача будуються асоціації з кримськотатарським народом після перегляду фільму – це просто люди, просто сім'я, просто потребують підтримки та розуміння.

Досліджуючи в другому розділі, як культура може працювати з подібною проблематикою, нам дуже важливо, як ви пригадуєте, виділити основні ризики, що можуть тільки погіршити становище мігрантів у суспільстві. Стосовно цього культурного продукту крізь призму інтерв'ю нам теж важливо дізнатися, чи не маргіналізує стрічка кримських татар у контексті українського суспільства.

Тобто тут мова, в першу чергу, про політизацію кримськотатарської спільноти. З огляду на сучасні медіа та історичні події, образ кримли досить політизований. Ми часто сприймаємо їх в контексті війн за часів Козаччини, історії депортації 1944-х років, а сьогодні – анексії Криму. Проте метою режисера кінокартини є відокремити цю громаду від цих ярликів і більше познайомити нас з їхньою культурою та принципами.

Виходячи з результатів бесіди з нашими глядачами, ми бачимо, що все задумане вдається – респонденти чимало відкривають для себе вперше в культурі кримськотатарського народу. Фільм показує, як їм (кримським татарам) важливо не асимілюватися і зберегти свою ідентичність. І важливість цього усвідомлення дуже вагома в моменті міжкультурної взаємодії – й українському суспільству, і,

безпосередньо, культурним ініціативам необхідно враховувати інтереси кримських татар в будь-яких спробах побудови діалогу.

Так само ризик віктимізації народу через культуру та конкретно цей кінофільм – оминає «Додому». Він не стільки акцентує на болі кримських татар, скільки показує їхню стійкість, витримку та сили рухатися далі, відстоювати свої цінності та традиції.

Отже, саме на цьому прикладі стрічки «Додому» кінематограф, як масовий інструмент культури, досить добре справляється з завданнями та ідеями, які ставить перед собою. У плані впливу на сприйняття глядача суспільства кримли кризь художню картинку, що, як наслідок, і може закладати ґрунт до спрощення інтеграції кримських татар в українське суспільство. Це яскравий показник значущості ролі культури в цьому процесі.

Тут ще раз хочу наголосити на бесіді з одним з учасників інтерв'ю, на ім'я Ілля – його історія про дружбу з представником кримськотатарського народу. Цікавий момент, як змінюється на очах його ставлення до слів знайомого щодо певних кримськотатарських звичаїв після ознайомлення з фільмом. Виникають почуття розуміння, співпереживання, інтересу та зближення.

Коли починаєш розуміти іншу людину, її культуру, ментальність – виникає емпатія. Важлива мета – досягти цього міжкультурного взаєморозуміння. Проект Нарімана Алієва сприяє побудові цієї комунікації. Він беззаперечно привертає увагу та актуалізує кримськотатарське питання в українському контексті.

Позаяк ми спостерігаємо слабку участь держави в цих процесах, ми не можемо очікувати поліпшення і будь-яких зрушень в плані інтеграції та міжкультурного діалогу - це стосується як світового контексту, так і українського зокрема. Особливо в рамках нашої держави, політичні програми є надто вибірковими, упередженими, стагнаційними та непродуманими. Наша країна, очевидно, не ставить за пріоритет прийняття біженців і, відповідно, не може забезпечити

умови всім тим, хто просить та потребує притулку. З огляду на економічні проблеми країни, важливо розуміти ресурсні можливості України. Тому так необхідно шукати інші підходи, які будуть забезпечувати мир всередині держави.

На прикладі благополучних і більш економічно розвинених країн ми бачимо, як відбувається переосмислення політичних підходів і залучення культури в міграційні процеси зокрема. Незважаючи на труднощі і проблеми, з якими можуть зіткнутися інструменти культури, її участь і вплив мають безпосередній вплив та значну роль у процесі інтеграції та адаптації вимушених переселенців.

Вона створює світи, майданчики та можливості для кращого взаєморозуміння. Вона будує мости для нашого спільного майбутнього.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Алієв А. «Цей рік буде особливим для кримської проблематики» — очільник МЗС України», 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://qha.com.ua/ru/popolochkam/tsej-rik-bude-osoblivim-dlya-krimskoyi-problematiki-ochilnik-mzs-ukrayini/>
2. Апостолова Л. «Фільм Нарімана Алієва «Додому» вийде в прокат у Китаї... Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://detector.media/production/article/168962/2019-07-15-film-narimana-aliieva-dodomu-vyyde-v-prokat-u-kytai-frantsii-ta-velykiy-brytanii/>
3. Буцко Д. «Наріман Алієв про фільм "Додому", життя в Криму та успіх "Кварталу"», 2020 [Електронний ресурс] – Режим доступу: [https://www.youtube.com/watch?v=JGRY\\_yvclwo&ab\\_channel=LBTv](https://www.youtube.com/watch?v=JGRY_yvclwo&ab_channel=LBTv)
4. Кримський дім: «Що кримські татари дають світові?» (38:54-39:09)/2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www.youtube.com/watch?v=OMJykNivJa8&ab\\_channel=%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%D0%B4%D1%96%D0%BC](https://www.youtube.com/watch?v=OMJykNivJa8&ab_channel=%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%D0%B4%D1%96%D0%BC)
5. Міністерство соціальної політики України: Внутрішньо переміщені особи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>
6. Павленко А. НВ: На чужих берегах//№22, Спецтема: Захистити і допомогти. Вступне слово Пабло Матеу, представника верховного комісара ООН у справах біженців, ТОВ «ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «МЕДІА-ДК»», 2018
7. Подкаст «Тоже Россия»: «Культура мигрантов|Марк Симон», 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tozhe-rossiya.simplecast.com/episodes/ep-17-C2SdLQP?fbclid=IwAR0kZjVRqHNikNAOmL2Mq1yUf-dffW7xCLSZHUGWQLAqOrKJAdkZJFuNGj0>
8. Радіо НВ: «Наріман Алієв: "Хотів би знімати романтичні комедії, але в мені немає стільки романтики та комедії"» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www.youtube.com/watch?v=C4N-9b-YYIQ&ab\\_channel=%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D1%96%D0%BE%D0%9D%D0%92](https://www.youtube.com/watch?v=C4N-9b-YYIQ&ab_channel=%D0%A0%D0%B0%D0%B4%D1%96%D0%BE%D0%9D%D0%92)
9. Ребро Д. MediaLab: Як писати про біженців і не бути ксенофобами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://medialab.online/news/refugees/>
10. Свідомі «Фільм «Додому» вийшов в онлайн-прокат у Британії та Ірландії», 2021 [Електронний ресурс] – Режим доступу: [https://www.instagram.com/p/COGHoCxII8S/?utm\\_medium=copy\\_link](https://www.instagram.com/p/COGHoCxII8S/?utm_medium=copy_link);
11. Симон М. Laboratorium: «Инсценируя городское разнообразие», 2020 pdf
12. Сліпченко К. ««Додому»: кіно, якому пів години аплодували на Одеському кінофестивалі», 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://web.archive.org/web/20190716123918/https://hromadske.ua/posts/dodomu-kino-yakomu-piv-godini-aploduvali-na-odeskomu-kinofestivali>
13. Слободяник Д. Vogue: «Режисер Наріман Алієв про дебютний фільм «Додому», «Оскар» і сімейні цінності», 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vogue.ua/ua/article/culture/kino/rezhisser-nariman-aliiev-o-filme-dodomu-seme-i-konservatizme-krymskih-tatar.html>
14. Трегуб Г. Український тиждень: «Алім Алієв: «За останні п'ять-шість років кримськотатарської літератури, перекладеної українською мовою, стало в рази більше, ніж за чверть століття», 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tyzhden.ua/Culture/251485>

15. Філіппопова А. Your Art: «Репрезентація травми у творчості української мисткині Марії Куліковської», 2019 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://supportyourart.com/columns/-1kulikowskatrauma/>
16. Çağlar A. Journal of Ethnic and Migration Studies: Still ‘migrants’ after all those years: foundational mobilities, temporal frames and emplacement of migrants. Routledge, 2016 pdf
17. Dummett M. On Immigration and Refugees (Thinking in Action), Routledge, 2001
18. Flynn M. Show Us Your Papers. Performing Post-Soviet National Identity in Talgat Batalov’s Uzbek/ MIGRANTS LIKE ME, trading as Taylor & Francis Group, Routledge, 2017 pdf
19. Hill M. / Erol Yildiz (Hg.) Postmigrantische Visionen\_Erfahrungen – Ideen – Reflexionen / Naika Foroutan \_Die postmigrantische Perspektive: Aushandlungsprozesse in pluralen Gesellschaften/ Der normative Zugang [transcript] 2018 pdf
20. IMDb/awards [Електронний ресурс] – Режим доступу: [https://www.imdb.com/title/tt9431740/awards?ref =tt\\_awd](https://www.imdb.com/title/tt9431740/awards?ref =tt_awd)
21. Kosnick K. The Gap between Culture and Cultures: Cultural Policy in Berlin and its Implications for Immigrant Cultural Production// EUI Working Paper RSCAS, 2004 pdf
22. Petersen A.R. & Schramm M. Journal of Aesthetics & Culture: (Post-) Migration in the age of globalization: new challenges to imagination and representation// Published by Informa UK Limited, trading as Taylor & Francis Group, Routledge, 2017 pdf
23. Pomerantsev P. Prospect: I never thought I could be English. Now I am not sure if I want to be/ supported by the Resolution Group, 2019
24. UNHCR The UN Refugee Agency/Global Trends.Forced displacement in 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unhcr.org/globaltrends2018/>
25. UNHCR Агентство ООН в справах біженців Україна: Біженці та шукачі притулку в Україні, 2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2018/08/2018-08-UNHCR-UKRAINE-Refugee-and-Asylum-Seekers-Update-FINAL-UA.pdf>
26. UNHCR Агентство ООН в справах біженців Україна: Ключові висновки та результати фокус-групових обговорень здійснених на запит групи високого рівня з питань внутрішнього переміщення при генеральному секретарі ООН, 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2021/02/2021-01-29-Summary-of-High-Level-Panel-FGDs\\_UKR-1.pdf](https://www.unhcr.org/ua/wp-content/uploads/sites/38/2021/02/2021-01-29-Summary-of-High-Level-Panel-FGDs_UKR-1.pdf).
27. UNHCR Агентство ООН у справах біженців Україна: Денис Савченко, КримSOS: від трьох волонтерів до мережі, що працює з 73-ма ініціативами ВПО», 2021 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unhcr.org/ua/32221-%d0%b4%d0%b5%d0%bd%d0%b8%d1%81-%d1%81%d0%b0%d0%b2%d1%87%d0%b5%d0%bd%d0%ba%d0%be-%d0%ba%d1%80%d0%b8%d0%bcsos.html>
28. Welt.Politik Ausland: Erdogan warnt vor «neuer Migrationswelle» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.welt.de/politik/ausland/article204539196/Angriffe-in-Nordsyrien-Erdogan-warnt-vor-neuer-Migrationswelle.html>

## ДОДАТКИ

**Посилання на транскрипцію інтерв'ю:**

[https://drive.google.com/drive/u/1/folders/1IOgTyRbjgMGXsPyyBwkmRcuyrtZZ\\_AA](https://drive.google.com/drive/u/1/folders/1IOgTyRbjgMGXsPyyBwkmRcuyrtZZ_AA)

**Посилання на аудіофайли:**

[https://drive.google.com/drive/u/1/folders/1YD7KJChMzt3dlPkUAsLuSJLTUOKU\\_XUx](https://drive.google.com/drive/u/1/folders/1YD7KJChMzt3dlPkUAsLuSJLTUOKU_XUx)

**Посилання на інформовану згоду запису:**

<https://drive.google.com/drive/u/1/folders/1rAOeBR4YtRNXNct4j0MJvr79EbfB18ea>